

Історико-культурний контекст української літератури епохи бароко

Tominac, Andreja

Master's thesis / Diplomski rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:627290>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-16**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FILOZOFSKI FAKULTET

ODSJEK ZA ISTOČNOSLAVENSKE JEZIKE I KNJIŽEVNOSTI
KATEDRA ZA UKRAJINSKI JEZIK I KNJIŽEVNOST

DIPLOMSKI RAD

Povijesni i kulturološki kontekst ukrajinske književnosti baroknog doba

Studentica: Andreja Tominac

Mentor: dr.sc. Jevgenij Paščenko

Zagreb, 2020.

ЗАГРЕБСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФІЛОСОФСЬКИЙ ФАКУЛЬТЕТ

ВІДДІЛЕННЯ СХІДНОСЛОВ'ЯНСЬКИХ МОВ І ЛІТЕРАТУР
КАФЕДРА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ І ЛІТЕРАТУРИ

ДИПЛОМНА РОБОТА

Історико-культурний контекст української літератури епохи бароко

Студентка: Андрія Томінац

Керівник: д-р наук Євген Пащенко

Загреб, 2020

UNIVERSITY OF ZAGREB
FACULTY OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

DEPARTMENT OF EAST SLAVIC LANGUAGES AND LITERATURES
UKRAINIAN LANGUAGE AND LITERATURE

MASTER'S THESIS

The historical and cultural context of Ukrainian literature of the Baroque period

Student: Andreja Tominac

Supervisor: Dr.Sc.Jevgenij Paščenko

Zagreb, 2020

Зміст

1. Uvod	6
2. Вступ	8

I. РОЗДІЛ

3. Україна в XVII столітті. Історичний контекст	11
3.1. Києво-Могилянська академія як центр літературної культури українського бароко	14
4. Українське бароко в історії європейського бароко	17
4.1. Феномен українського бароко	18
4.2. Українська література епохи бароко	20

II. РОЗДІЛ

5. Українське бароко у дослідженнях Дмитра Чижевського	22
5.1. Дмитро Чижевський - історик давньої української літератури	22
5.2. Культурно-історичні епохи	24
5.3. Бароко	24

III. РОЗДІЛ

6. Роль церкви в історії культури	28
6.1. Релігійна ситуація епохи бароко в Україні	30
7. Берестейська унія	32
7.1. Наслідки Берестейської церковної унії в історії українського народу ...	34
8. Андрій Сапеляк про роль церкви	36

IV. РОЗДІЛ

9. Деякі питання перекладу наукових текстів	38
9.1. Перекладені тексти	38
9.1.1. Київська Церква на слов'янському сході. Андрій Сапеляк	38
9.1.2. Наукові тексти про Крим	55
9.2. Аналіз перекладацького процесу	67

V. РОЗДІЛ

10. Висновки	71
11. Список використаної літератури та джерел	74

VI. РОЗДІЛ

12. Наукові тексти здійснених перекладів	78
---	-----------

1. Uvod

Tema ovog diplomskog rada je povijesni i kulturološki kontekst Ukrajine 17. stoljeća, odnosno baroknog doba i ukrajinske književnosti baroknog doba. U radu ćemo se također dotaknuti i teme Ukrajinske Crkve koja odigrava veliku ulogu u stvaranju ukrajinske kulture i ukrajinskog naroda. Na kraju, prikazat ćemo prevedene znanstvene tekstove s ukrajinskoga na hrvatski jezik, a samo prevođenje se provodilo u sklopu kolegija diplomskog studija.

Ovaj diplomski rad sastoji se od šest dijelova. Prvi dio ovoga diplomskoga rada čini povijesni i kulturološki pregled ukrajinske književnosti baroknog doba. Ukrajinski barok u svim svojim formama 17. stoljeća nastajao je kao izraz ukrajinskog rodoljublja, europeizma, nacionalne svijesti, tragične i proturječne sudbine čovjeka baroknoga doba na cijelome tadašnjem europskom prostoru.¹

U drugom dijelu istaknut ćemo poznatog ukrajinskog znanstvenika, pravog pokretača proučavanja ukrajinskog baroka – Dmytra Čyževs’kog, koji je od 1930-ih objavio niz studija u stranim izdanjima na ukrajinskom, engleskom, njemačkom, češkom i drugim jezicima. Među radovima Čyževs’kog nalazi se i zbirka eseja pod nazivom "Ukrajinski književni barok". Čyževs’kyj je predložio nove pristupe baroku te formulirao osnovne koncepte svog daljnjeg proučavanja.²

U trećem dijelu govorit ćemo o veoma važnoj ulozi Ukrajinske Crkve u povijesti kulture, u kojoj je, ponajviše zbog poljskog pritiska, nastala ideja o uspostavi crkvene unije s Rimom uz očuvanje istočnog obreda. Da se takva ideja ostvarila u potpunosti, zapadna bi se vjera proširila sve do istočnoukrajinskih prostora, a poljska bi agresija izgubila svoje opravdanje. To je bio izraz ukrajinskog zapadnjaštva i značio je ozbiljnu ponudu formiranja europske kršćanske unije. U ovom dijelu ćemo također istaknuti još i veoma bitnu Brestsku crkvenu uniju 1596. godine koja je dovela do stvaranja unijatske crkve, odnosno Ukrajinske grkokatoličke Crkve onakva kakva danas ona jest i koja je otada snosila duboku tragičnost svog postojanja zbog neprestanih nasrtaja moskovske ortodoksije, poljskog radikalizma i ukrajinskog istočnjaštva. Sve to je dovelo do tragičnog rascjepa u ukrajinskoj crkvi. Međutim,

---

¹ Paščenko. Jevgenij. Kulturna baština Ukrajine. Hrvatska revija 2, 2006. <http://www.matica.hr/hr/342/kulturna-bastina-ukrajine-20997/>

² Наливайко, Дмитро. Феномен українського бароко: типологія і специфіка. Українське бароко, Том I. Бібліотека державного фонду фундаментальних досліджень. Н. Київ: Наукове видавництво «АКТА», 2004. стор. 10

taj je proces, uza svu dramatičnost, doveo do nastanka nove značajne pojave, koja je imala ne samo nacionalni nego i općeeuropski značaj – ukrajinskog baroka.³

U četvrtom dijelu ovog diplomskog rada nalazi se prijevod dvije skupine znanstvenih tekstova s ukrajinskoga na hrvatski jezik. Prvu skupinu znanstvenog prijevoda čine izdvojena poglavlja knjige Andrija Sapeljaka pod nazivom „*Kijevska Crkva na slavenskom istoku*“, a drugu skupinu prijevoda čine znanstveni tekstovi o Krimu, odnosno knjigu pod nazivom „*Povijest Krima*“. Autorski kolektiv knjige čine akademski i sveučilišni povjesničari i znanstvenici za orijentalne studije u Ukrajini. Autori odabranih tekstova koji se nalaze u našem diplomskom radu su Oleksandr Ćalenko, Tetjana Bykova i Vladyslav Verstjuk.

Na samom kraju ovog diplomskog rada nalazi se mala prijevodna analiza prevedenih tekstova o Krimu koja pokazuje neke od problema s kojima smo se susreli u procesu prevođenja i rješenja, odnosno prijevodne ekvivalente koje smo odabrali kao odgovarajuće u pojedinim primjerima.

Ovi ukrajinski znanstveni tekstovi prevedeni na hrvatski jezik osobito su značajni jer pružaju mogućnost predstavljanja nepoznate kulture ukrajinskog baroka, povijesti Ukrajinske Crkve, odnosno nastanka i razvoja Ukrajinske grko-katoličke Crkve, kao i povijesti ukrajinskog Krima i njegove problematike hrvatskome čitatelju.

Ovaj diplomski rad završava zaključkom na temu ovog našeg diplomskog rada, te navedenim popisom literature i različitih izvora koje smo koristili prilikom sastavljanja ovog diplomskog rada.

---

³ Paščenko, Jevgenij. Kulturna baština Ukrajine. Hrvatska revija 2, 2006. <http://www.matica.hr/hr/342/kulturna-bastina-ukrajine-20997/>

2. Вступ

Актуальність теми дипломної роботи зумовлена самим феноменом української культури XVII – XVIII ст., в межах яких виник і розвивався стиль бароко. Саме в цей час в Україні відбуваються значні події, що детермінували формування специфіки зазначеного стилю. У першу чергу йдеться про перехід українських земель під владу Речі Посполитої, наростання визвольної боротьби, створення національної державності під час Хмельниччини, Всенародна війна за свободу України 1648–1657 рр. Національно-визвольна війна й відродження Української держави сприяли піднесенню творчого духу українського народу. Важливим чинником розвитку духовного життя України була культурницька політика спрямована на підтримку Української Православної Церкви, національної освіти, книгодрукування, мистецтва. Також важливу роль має й контрреформаційний рух – який є, як зазначають дослідники, «коли й не підставою культури бароко, то, принаймні, її постійним супутником».⁴

Обрання теми дипломної роботи також зумовлене перекладацькою діяльністю на лекціях з теорії і практики перекладу на 5-му курсі. Зокрема, здійснювалися переклади текстів з історії Української Греко-Католицької Церкви, а також іншої тематики.

Об'єктом дослідження дипломної роботи є особливості розвитку бароко в Європі та Україні, також еволюція бароко в літературі й культурі України.

Предметом дослідження є українське бароко, показ повної картини українського бароко, необхідність пояснити створення українського бароко в Україні у XVII – XVIII столітті та показати чому епоха бароко настільки значна в українській культурі й духовному житті суспільства. Також предметом дослідження є показ інших важливих подій, що мали вирішальне значення і великий вплив на створення та розвиток українського бароко, таких як церковна або Берестейська унія. Цю подію деякі вчені вважають початком епохи українського бароко, починаючи вже з XVI – XVII століть. «Стиль бароко, – стверджує Дмитро Степовик, – виник на Україні як реакція на

---

⁴ Ісаєвич, Ярослав. Українське суспільство доби бароко. Українське бароко, Том I. Бібліотека державного фонду фундаментальних досліджень. Київ: Наукове видавництво «АКТА», 2004 стор. 51

підготовку й проведення Берестейської унії 1596 року, причому найраніше він виявився у мистецтві слова».⁵

Новизна дослідження полягає в синтезі джерел, що дають цілісну картину українського бароко. Зокрема, представлено постать відомого історика літератури, який серед перших вивчав українське бароко – Дмитра Чижевського. Крім того, представлено переклад праць з історії Української Греко-Католицької Церкви.

Структура роботи. Робота складається з шести розділів. Перший розділ роботи складається з історико-культурного огляду української літератури періоду бароко. «Українське бароко в усіх його формах у XVII столітті було створено як вираження українського патріотизму, європеїзму, національної свідомості, трагічної та суперечливої долі людини епохи бароко на всій тодішній європейській території».⁶

В другому розділі звернемо увагу на відомого українського вченого – Дмитра Чижевського, якого деякі дослідники визначають справжнім зачинателем вивчення українського бароко. Він від 1930-х років публікує в зарубіжних виданнях цілу низку досліджень на цю тему українською, англійською, німецькою, чеською та іншими мовами. Серед праць Чижевського слід виокремити збірку нарисів «Українське літературне бароко».⁷

В третьому розділі ми покажемо важливу роль Української Церкви в історії культури, в якій, «в основному через польський тиск, встановлена ідея церковного союзу з Римом при збереженні східного обряду. Якби таку ідею було реалізовано повністю, західна віра поширилася б на весь простір до східноукраїнських територій, а польська агресія втратила б своє виправдання. Це було вираженням української західності й означало серйозну пропозицію створити Європейський християнський союз».⁸

У цьому розділі ми також вкажемо на важливу подію – Берестейську церковну унію 1596 р., яка призвела до створення уніатської церкви, тобто Української Греко-

---

⁵ Михед, Павло. Українське літературне бароко та російська література XVII- XIX століть. Українське бароко, Том II. Бібліотека державного фонду фундаментальних досліджень. Київ: Наукове видавництво «АКТА», 2004. стор.127

⁶ Raščenko, Jevgenij. Kulturna baština Ukrajine. Hrvatska revija 2, 2006. <http://www.matica.hr/hr/342/kulturna-bastina-ukrajine-20997/>

⁷ Наливайко, Дмитро. Феномен українського бароко: типологія і специфіка. Українське бароко, Том I. Бібліотека державного фонду фундаментальних досліджень. Київ: Наукове видавництво «АКТА», 2004. стор. 10

⁸ Raščenko, Jevgenij. Kulturna baština Ukrajine. Hrvatska revija 2, 2006. <http://www.matica.hr/hr/342/kulturna-bastina-ukrajine-20997/>

Католицької Церкви. Проте відтоді вона переживала глибоко трагічну долю свого існування внаслідок тривалого натиску московського православ'я, польського радикалізму та українського орієнталізму. Все це призвело до трагічного розколу в Українській Церкві. Однак цей процес при всій своїй драматичній природі призвів до появи нового значного явища, яке мало не лише національне, а й загальноєвропейське значення – українського бароко.⁹

У четвертому розділі дипломної роботи знаходиться переклад двох груп наукових текстів з української мови на хорватську мову. Перша група наукових перекладів складається з окремих розділів книги Андрія Сапеляка під назвою *«Київська Церква на слов'янському сході»*, а друга група перекладів складається з наукових текстів про Крим, з академічного видання про історію Криму. Авторський колектив книги складається з академічних та університетських істориків та науковців з питань східних студій в Україні. Авторами вибраних текстів, включених до нашої дипломної роботи, є Олександр Галенко, Тетяна Бикова та Владислав Верстюк.

Дипломна робота вміщує невеликий аналіз перекладу перекладених текстів про Крим, який показує деякі проблеми, з якими ми стикалися в процесі перекладу та рішення, тобто еквіваленти перекладу, які ми обрали в деяких прикладах.

Дипломна робота закінчується висновком щодо теми роботи та списком літератури й джерел, які ми використовували в роботі.

Опрацьовано фактичний матеріал з джерел, зокрема з наукових видань з історії української літератури, в першу чергу українського бароко; з історії Української Церкви, в першу чергу Греко-Католицької. Також використано значний матеріал з інтернет-видань, що подано у списку літератури.

Апробація роботи підтверджена залученням текстів перекладених для спеціальних видань бібліотеки Ucrainiana Croatica: *«Українська Греко-Католицька Церква»* і *«Крим в історії»*, що готуються до друку.

---

⁹ Paščenko, Jevgenij. Kulturna baština Ukrajine. Hrvatska revija 2, 2006. <http://www.matica.hr/hr/342/kulturna-bastina-ukrajine-20997/>

3. Україна в XVII столітті. Історичний контекст

Історичний період в розвитку української культури XVII–XVIII ст. привертає велику увагу вчених. Йдеться про виключно складний і важливий період у житті українського народу. «За національної культурної розбудови української незалежної держави особливого значення набуває історична й духовна спадщина доби Гетьманщини другої половини XVII–XVIII ст., з якою пов'язаний генезис формування української державності та діяльність гетьманів і козацької старшини як національної еліти тогочасного суспільства».¹⁰ У цій роботі визначимо деякі головні аспекти історико-політичного контексту.

У політичній історії цей період охоплює такі процеси, як перехід всіх українських земель під владу Речі Посполитої, наростання визвольної боротьби, створення національної державності під час Хмельниччини. Як визнають вчені, у вітчизняній культурі це була засаднича епоха для подальшого розвитку.¹¹ Всенародна війна за свободу України 1648–1657 рр. безпосередньо відбилася і на культурному житті. Та сама Національно-визвольна війна й відродження Української держави сприяли піднесенню творчого духу українського народу. «Патріотичні почуття, спільні походи, масове переселення – все це сприяло культурній інтеграції різних регіонів».¹² Протягом війни міцніла нова українська державність, що спиралася на козацькі традиції. Важливим чинником розвитку духовного життя України була культурницька політика українських гетьманів, спрямована на підтримку Української Православної Церкви, національної освіти, книгодрукування, мистецтва. Найяскравіше така політика виявилася за гетьманування Івана Мазепи.¹³ Одночасно Гетьманщина включала тільки частину національної території й розвиток української культури стримувався цим розчленуванням українських земель та неоднаковими умовами їх розвитку, але саме її існування вело до зростання національної самосвідомості.¹⁴

---

¹⁰ Горенко-Баранівська, Лариса. НДІ українознавства, Міністерства освіти та науки України. Гетьман І.Мазепа – фундатор закладів культури й освіти в Україні другої половини XVII – початку XVIII ст. <http://web.archive.org/web/20071023021900/http://rius.kiev.ua/journal/5/gorenko>

¹¹ Історія України в історіях: Лекція 8. Національно-визвольна війна під проводом Б. Хмельницького середини XVII ст. <https://znohistory.ed-era.com/m2/18>

¹² Підручники онлайн. 7.5. Українська культура в XVII—XVIII ст. <http://textbooks.net.ua/content/view/6440/50/>

¹³ Електронна бібліотека Князева http://www.ebk.net.ua/Book/history/mitsyk_iu/part9/901.htm

¹⁴ Підручники онлайн. 7.5. Українська культура в XVII—XVIII ст. <http://textbooks.net.ua/content/view/6440/50/>

Тут слід теж наголосити на появі книгодрукування на українських землях у XVI ст., що було значним переломом в розвитку культури українського народу, а також серйозним чинником у формуванні національної свідомості. Друкування книги, окрім свого функціонального призначення, започаткувало і новий етап в історії культури – мистецтво книгодрукування. Звичайно, книгодрукування стало водночас і виявом гуманістичних тенденцій в українській історії та, мабуть, найважливіше, зброєю представників вітчизняного гуманізму в боротьбі за незалежність. В цей період більшість книг, особливо наукових, друкувалися латиною. Друкарство розвивалося у всій Україні. Про це свідчить факт, що вже на початку XVII ст. нараховувалося близько 20 друкарень, найбільшою з яких була друкарня в Києво-Печерській лаврі. Друкарні створювалися на кошти меценатів, Війська Запорозького. До середини XVII ст. нараховувалося вже близько 40 різних друкарень. Найбільшу питому вагу у друкарській продукції мали книги релігійного характеру, але видавалися також наукові трактати, довідники, календарі, підручники. Деякі з підручників відігравали важливу роль в освіті, такі як, наприклад, граматики Мелетія Смотрицького. Вона перевидавалася понад 150 років практично у незмінному вигляді.¹⁵

Характерна риса колоніальної політики будь-якої з держав, що володіли землями України було прагнення встановити контроль над культурним життям українців, а такий був й наступ царату на державність України який відбувався одночасно з посиленням утисків у царині культури.¹⁶

Щодо розвитку лаврського друку, можемо розділити його на три періоди. Перший період лаврського друку – це період її вільного життя. Лавра вільно друкувала всі книжки, які тільки вважала за корисні та потрібні. Така Лавра існувала цілих 70 років, тобто до часу підпорядкування 1687 р. Української Православної Церкви Московському патріархатові. Це був тяжкий удар для української культури. Іншим кроком царського уряду, що посилював втручання царату в духовне життя України, були всілякі цензурні утиски стосовно українського книгодрукування.¹⁷

---

¹⁵ Підручники онлайн. 7.5. Українська культура в XVII—XVIII ст.

<http://textbooks.net.ua/content/view/6440/50/>

¹⁶ Електронна бібліотека Князева http://www.ebk.net.ua/Book/history/mitsyk_iu/part9/901.htm

¹⁷ Підручники онлайн. 7.5. Українська культура в XVII—XVIII ст.

<http://textbooks.net.ua/content/view/6440/50/>

Другий період лаврського друку – це період боротьби її за права Лаври, за її свободу друку. Цей період почався після приєднання Української Церкви у 1686 р. до московського патріархату який спробував підкорити собі обидві друкарні Київської православної метрополії – лаврську та чернігівську. Зокрема, в українському літературознавстві зазначається, що з 20-х рр. XVIII ст. забороняється видання книг українською мовою, на друкування потрібен був дозвіл патріарха. Синод здійснював контроль за змістом і мовою видань під загрозою жорстоких покарань. І тому не дивно, що за XVIII ст. ми маємо небагато українських друкованих творів, але зате з'явилася велика кількість творів рукописних, що випадково побачили світ тільки в XIX ст.¹⁸

Після довгої й впертої боротьби за свободу друку, що вела Лавра проти Москви, перемагала Москва, а з тим і права Лаври були зламані, та вона вже не протестувала і почала друкувати книжки, тільки однакові з книжками московськими. Таким чином настав третій, новий період лаврського друкарства, що вже цілком ішов під патріотичним «прапором русифікації». В Україні, яка була під владою Москви, у XVIII ст. царський уряд проводить реакційну політику щодо книгодрукування, що означало заборону публікації українською мовою і введення цензурні обмеження. Після ліквідації Запорозької Січі у 1775 р. книгодрукування українською мовою занепало.¹⁹

«Суспільно-політичні події середини другої половини XVII ст. обумовили перелом в історії української літератури. З цього часу починається новий період її розвитку, що тривав до кінця XVIII ст. За усталеною періодизацією він розглядається у комплексі всього давнього українського письменства XI–XVIII ст., та цілий ряд ознак дає підстави вважати його як перехідний етап від літератури давньої до нової, розквіт якої припадає на добу українського Відродження».²⁰

---

¹⁸ Підручники онлайн. 7.5. Українська культура в XVII–XVIII ст.

<http://textbooks.net.ua/content/view/6440/50/>

¹⁹ Ibid.

²⁰ Ibid.

3.1. Києво-Могилянська академія як центр літературної культури українського бароко

Варто зазначити, що однією з характерних рис української культури XVI–XVIII ст. є особливий інтерес суспільства до освіти. Не зважаючи на несприятливі умови розвитку, освіта в Україні XVII–XVIII ст. залишалася на досить високому рівні.

Початкові школи в системі освіти були на низькому рівні, а кількість їх протягом XVIII ст. невпинно зростала.²¹ Вчена Мирослава Шевчук в книзі «Українське барокко» з 1993 р. наводить, що у XVII–XVIII ст. на Україні було багато шкіл, практично у кожному селі. Існують записи які свідчать, що «1740-1748 рр. сім полків Гетьманщини мали 866 шкіл, в Чернігівському полку було 143 школи на 142 села. На Чернігівщині в 1748 р. одна школа припадала на 746 душ населення, а через 150 років (в 1875-му) – одна школа на 6730 душ».²²

У першій половині XVIII ст. на землях Лівобережної Гетьманщини й Слобожанщини діяли колегіуми – Чернігівський (1700 р.), Харківський (1726 р.) та Переяславський (1738 р.). За тих часів у українських колегіумах навчалися всі охочі – діти священників, козацької старшини і шляхтичів, а також й вихідці з селян і міщан. Колегіуми створювалися за зразком Києво-Могилянської академії. Вищим навчальним закладом в Україні, та головним осередком науки й мистецтва протягом XVII–XVIII ст. була і залишалася Києво-Могилянська академія. Меценат і опікун Києво-Могилянської академії Гетьман Іван Мазепа, його підтримка й зокрема здобуття в 1701 р. статусу вищого навчального закладу, сприяли розквітові цього навчального закладу, про що свідчить факт, що близько 1709 р. в ньому навчалось до 2 тис. студентів із різних регіонів України. Києво-Могилянська академія тоді була найавторитетнішим вищим навчальним закладом у Східній Європі.²³

Києво-Могилянська академія відіграла важливу роль в розвитку української культури. Розвиток освіти знаходився у безпосередньому зв'язку з книгодрукуванням. Дуже важливо підкреслити значення діяльності Києво-Могилянської академії. Києво-

---

²¹ Електронна бібліотека Князева http://www.ebk.net.ua/Book/history/mitsyk_iu/part9/901.htm

²² Шевчук, Мирослава. Кілька зауважень до проблеми так званого «низового» барокко. Українське барокко. Матеріали 1-о конгресу Міжнародної асоціації українців. Академія наук України, Київ, 1993. стор. 137 http://uartlib.org/downloads/UkrainskeBarokko1993_uartlib.org.PDF

²³ Електронна бібліотека Князева http://www.ebk.net.ua/Book/history/mitsyk_iu/part9/901.htm

Могілянська академія довгий час була єдиним вищим загальноосвітнім всестановим навчальним закладом України, Східної Європи, всього православного світу. Академія, яка заснована на принципах гуманізму і просвітництва, поширювала освіту й знання, а вихованці відкривали школи, фіндували бібліотеки, сприяли розвитку культури, мистецтва, літератури, музики, театру.²⁴

Всього в академії було 8 ординарних класів. В академії вивчалися граматики, синтаксис, а також арифметика, геометрія, нотний спів і катехізис. Мови які вивчалися були церковнослов'янська, грецька, руська (українська), латинь і польська. «Знання класичних мов – грецької та латинської – було не лише ознакою освіченої людини того часу, але й відкривало їй шлях до пізнання античної культурної спадщини й сучасної європейської літератури й науки.»²⁵ В той час латинська мова мала дуже важливу роль. Вважалося її мовою науковців, письменників, поетів, судової справи, міжнародного спілкування. Викладання в університетах Європи велось латинською мовою, а також і всі вищі науки в Києво-Могілянській академії викладались латинською мовою. Згодом в академії зростає інтерес до європейських мов. Перше, з 1738 р. до навчального курсу вводиться німецька, потім з 1753 р. – французька мова, а з середини XVIII ст. вивчаються російська мова, також і старослов'янська з метою поглибленого вивчення християнських першоджерел.²⁶

Слід зазначити важливу подію, йдеться про ведення наступу на українську мову та на її знищення, що починається під час правління Петра I. «Приймається ряд заходів, "дабы народ малоросийский не почитал себя отличным от великоросийского", в тому числі закони про заборону друку (з 1720 р.), а потім і викладання українською мовою. Академії спочатку «рекомендується» перейти на російську мову, а з 1784 р. суворо забороняється читати лекції «сільським діалектом» (українською мовою), а лише російською і обов'язково "с соблюдением выговора, который соблюдается Велikorоссии"».²⁷ Всупереч заходам російського царизму щодо русифікації академії, як і всієї України, українська літературна мова, в розвиток якої внесла свій вклад і академія,

---

²⁴ Освіта.уа. Історія України. <https://osvita.ua/vnz/reports/pedagog/14435/>

²⁵ Ibid.

²⁶ Ibid.

²⁷ 7 чудес України. Києво-Могілянська академія <https://7chudes.in.ua/nominaciyi/kyjevo-mohylyanska-akademiya/>

в повній красі зазвучала у творах І. Котляревського, Т. Шевченка, а також і в інших творах українських поетів та письменників.²⁸

Як вже зазначалося вище, Києво-Могилянська академія була всестановим закладом де навчалися діти української аристократії, козацької старшини, священників, а також козаків, міщан, і селян. Майбутні гетьмани Юрій Хмельницький, Петро Дорошенко, Іван Мазепа, Пилип Орлик, Іван Скоропадський, як і єпископи, митрополити, архімандрити, духовні письменники – Дмитро (Туптало), митрополит Ростовський, митрополит Тобольський, єпископ Іркутський, Іоасаф (Горленко), єпископ Білгородський, Феодосій (Углицький), архієпископ Чернігівський, Петро (Могила), митрополит Київський були вихованцями Києво-Могилянської академії. «В академії формувалась генерація козацьких старшин, кадри провідної української верстви, в їх числі – писарі, судді, осавули, полковники, сотники, військові канцеляристи, а також – правники, дипломати, перекладачі. Це були освічені державці, світські діячі, значення й роль яких особливо піднялись за часів гетьманування Івана Мазепи».²⁹

Києво-Могилянська академія та її діячі показали дієвість власної вченості, знання, володіння словом у відстоюванні віри та, на думку вченого, це було головною причиною популярності академії. Вони підкреслювали що «православну віру можна боронити не лишень зброєю, але також мистецьким словом і логікою»³⁰, і це було «найвагомим аргументом на користь київської освіти й науки». «Києво-Могилянська академія постала на ґрунті греко-слов'янської православної традиції, яка вросла не тільки в стару релігійно-духовну течію, але також в явища ренесансного гуманізму, як візантійського, так і західноєвропейського».³¹

---

²⁸ Освіта.ua. Історія та значення діяльності Києво-Могилянської академії.

<https://osvita.ua/vnz/reports/pedagog/14435/>

²⁹ Ibid.

³⁰ Михед, Павло. Українське літературне бароко та російська література XVII- XIX століть. Українське бароко, Том II. Бібліотека державного фонду фундаментальних досліджень. Київ: Наукове видавництво «АКТА», 2004. стор. 128

³¹ Ibid. стор. 128

4. Українське бароко в історії європейського бароко

Епоха бароко є однією з найцікавіших епох в історії світової культури, а «українське бароко вважається однією з найзначніших епох української національної культури».³² Відомий дослідник Ярослав Ісаєвич зазначає: «Нема – і, мабуть, не може бути – одноставної думки про те, з якого часу починається доба бароко в історії української культури».³³

Дослідники вказують, що вже на зламі XVI та XVII століть наявність певних барокових рис була очевидна, та у другій чверті XVII століття були яскраві прояви цих рис, й врешті, вказують на виразну «барокізацію» визначальних сфер культурного життя, яка починає із середини XVII століття. Через інтегрованість України, Білорусі та Литви в культурне життя Речі Посполитої, вчений зазначає що датування початку доби бароко в усіх трьох країнах, що входили до складу польсько-литовської монархії буде приблизно в однаковому часі. На користь цього, зазначає дослідник, промовляє й те, що контрреформаційний рух, як постійний супутник культури бароко, поширюється в Україні вже з кінця XVI століття.³⁴

Вчений наголошує, що соціально-політичне тло культурного життя варто розглядати в межах усього періоду бароко української історії, що небезпідставно називають «козацькою добою» – приблизно з 70-х років XVI століття до 70 – 80-х років XVIII століття. У 30-х роках XVII століття лише починали набувати повного розвитку ці соціальні структури та суспільні рухи. Справді, козацтво відіграло суттєву роль в історії України, «але саме тоді воно було рушійною силою низки політичних акцій, що деякі з них стали визначальними для суспільних і політичних перемін»³⁵. Тому не дивно, що впродовж другої половини XVII – XVIII століть багато іноземних авторів називали українців «козацькою нацією». Отже, «козацькою добою» вважається час від останньої чверті XVI століття до зруйнування Запорозької Січі (1775) й остаточного скасування

---

³² Наливайко, Дмитро. Феномен українського бароко: типологія і специфіка. Українське бароко, Том I. Бібліотека державного фонду фундаментальних досліджень. Київ: Наукове видавництво «АКТА», 2004. стор. 10

³³ Ісаєвич, Ярослав. Українське суспільство доби бароко. Українське бароко, Том I. Бібліотека державного фонду фундаментальних досліджень. Київ: Наукове видавництво «АКТА», 2004. стор. 51

³⁴ Ibid. стор. 51

³⁵ Ibid. стор. 51

автономного устрою України-Гетьманщини (1781 – 1783). Кінцевою межею козацького періоду можемо вважати також важливі зміни на політичній мапі України: приєднання Галичини (1772) й Буковини (1774) до Австрійської імперії, початок масового заселення причорноморських степів українцями, поширення влади Росії на більшу частину Правобережжя (1793), Західну Волинь і Холмщину (1795). З цими змінами адміністративної приналежності збігалися нові явища в історії культури: заснування шкіл нового типу, поява преси, поширення просвітницької ідеології. Таким чином визначимо час від останньої чверті XVI до третьої чверті XVIII століття як добу бароко. Його перший етап тривав до середини XVII століття, а власне до 1648 року, тобто до початку Хмельниччини й виникнення Української козацької держави. Це був час, коли сформувалася структура характерна для всього періоду суспільства, а з другого боку, деякі сфери культури почали рухатися в напрямку «барокізації».³⁶

4.1. Феномен українського бароко

Українські дослідники однакові в тому, що «бароко посідає надзвичайно важливе місце в історії української культури – як і культури всієї Європи. Воно є добою, коли розгорнулися інтеграційні процеси континентального масштабу, що охопили різні ділянки духовної діяльності. Йдеться передусім про зближення й ідентифікацію «латинської Європи» та Європи візантійсько-слов'янської, двох «дочірніх» і водночас несхожих одна на одну культурно-історичних спільнот, що склалися в середньовіччі, відгалужившись од спільного кореня – античної культури».³⁷

Постає питання: що таке бароко – стиль, художній напрям, літературно-мистецька чи культурно-історична епоха? Бароко є «стиль в сенсі універсальної категорії художньої творчості, що обіймає всі її рівні: поетику, ідеї, семантику та світосприйняття». Бароко є також культурна епоха – «воно появилось не лишень у літературі й мистецтві, але також в інших сферах духовної культури: у філософії, науці, історіографії, педагогіці тощо».³⁸

---

³⁶ Ibid. стор. 51-52

³⁷ Наливайко, Дмитро. Феномен українського бароко: типологія і специфіка. Українське бароко, Том I. Бібліотека державного фонду фундаментальних досліджень. Київ: Наукове видавництво «АКТА», 2004. стор. 9–10

³⁸ Ibid. стор. 10

Добу бароко небезпідставно вважають переломною добою в історії українсько-європейських культурних взаємин. Саме в цей час розпочалися процеси зближення української культури з культурою «латинської Європи», що означало, що український культурний контекст поступово перетворювався на загальноєвропейський. Бароко стало першим спільним «великим стилем» усього континенту. «Загалом, під добу бароко діапазон міжнаціональних зав'язків української культури різко розширюється, а водночас змінюється їхня зорієнтованість, зміст та інтенційність. Як і раніше, українська духовна культура належить до православно-слов'янської спільноти, але дедалі більшої ваги набувають у ній зносини з польською та західноєвропейськими культурами». Характерною особливістю українського бароко є й те, що в процесі його власного розвитку в нього входили ренесансні елементи й тенденції.³⁹

Нарешті, можемо зробити висновок, що бароко надзвичайно складне, яскраве та вагоме явище, без котрого неможливо уявити собі історію як всеєвропейської культури назагал, так і української.⁴⁰

---

³⁹ Ibid. стор. 13-17

⁴⁰ Ibid. стор. 19

4.2. Українська література епохи бароко

Високий рівень освіти й книгодрукування сприяв розвиткові літератури. Книжна література кінця XVI–XVIII ст. відзначалася розмаїттям жанрів, причому переважали твори українською мовою, а також зростала кількість творів що писалися мовою наближеною до розмовної, особливо в поезії.⁴¹

Вчений Павло Михед в книзі «Українське бароко», в розділі під назвою «Українське літературне бароко та російська література XVII- XIX століть» наголошує, що в історії українсько-російського культурного діалогу слід виокремлювати три періоди:

- 1) кінець XVI – перша половина XVII століття;
- 2) друга половина XVII – 70-і роки XVIII століття – цей період можна поділити на дві половини, вважаючи за поворотну точку 1720 рік – рік заборони друку українських книжок;
- 3) кінець XVIII – середина XIX століття.⁴²

Треба зазначити, що «доба бароко в Європі, – це час інтенсивних літературних контактів, що були наслідком глибинних процесів, перш за все, релігійного характеру. Окрім того, барокова доба є часом великих наукових відкриттів й широкого погляду на світ, особливого інтересу до чужого в екзотичного, визнання множинності та варіативності картини світу». Вчений зазначає, що Москва почала виявляти все більш потужний інтерес до Європи та її культури, цей вектор культурного й суспільного розвитку стане визначальним для Росії, а її шлях до Європи пролягав через Україну, Білорусію та Польщу. Особлива роль належала Києву, що був центром православного світу. «Загострення міжконфесійного протистояння православної та католицької церкви на рубежі XVI – XVII століть зміцнювало позиції західних форпостів православ'я і Києва, що був чільним осередком православного просвітництва».⁴³

---

⁴¹ Підручники онлайн. Українська культура в XVII—XVIII ст.

<http://textbooks.net.ua/content/view/6440/50/>

⁴² Михед, Павло. Українське літературне бароко та російська література XVII- XIX століть. Українське бароко, Том II. Бібліотека державного фонду фундаментальних досліджень. Київ: Наукове видавництво «АКТА», 2004. стор. 125

⁴³ Ibid. стор. 125-126

Перший період українсько-російських літературних і культурних є епоха перед барокова і в ній уже нуртує барокова енергія. Стиль бароко був започаткований в Україні Берестейською унією. «Стиль бароко, – стверджує Дмитро Степовик, – виник на Україні як реакція на підготовку й проведення Берестейської унії 1596 р., причому найраніше він виявився у мистецтві слова». Так само, як і в Західній Європі, бароко в Україні було пов'язане з процесом гострої релігійно-ідеологічної боротьби.⁴⁴

Вчені зазначають, що тривале існування бароко на українському ґрунті мало також свої внутрішні причини – формування збереження власної ідентичності, самобутності, що залишало глибокий суд у генотипі української культури. З часом в Україну приходять ідеї слов'янського відродження, спонукаючи культурну еліту знову замислитися над історичною долею Вітчизни: зруйнована Запорозька Січ, зліквідована козацька адміністративна система, реформувалася Київська академія й Українська Церква. Історіософські ідеї просвітників підказували орієнтири для культурного поступу нації. Його джерелом стає народна культура, народнописенна творчість, жива народна мова. На хвилі слов'янського відродження українська еліта започинає побудову національної культури на новій парадигмі, стрижнем якої повинна була стати народна мова. Дмитро Чижевський називав це «мовним Відродженням в рамках політичного занепаду».⁴⁵ Барокові інтелектуалісти мали пильний інтерес до історії. Це прекрасно засвідчує українська література – історичним світовідчуттям просякнута і поезія, і драма, не кажучи вже про власне історичну прозу, в якій чільне місце посідає мемуарна література й літописи що містили розповіді про окремі події, але й були спробою витворення своєрідної національної історіософії.⁴⁶

«Звернення до теми України, диктувало необхідність знайомства з автентичним культурними текстами – фольклором, історичною, а надто історико-документальною літературою. Хмельниччина, зокрема постать самого Богдана Хмельницького знайшла широке відображення в українській бароковій літературі (козацькі літописи, поетичні діалоги, драма)».⁴⁷

---

⁴⁴ Ibid. стор. 127

⁴⁵ Ibid. стор. 139

⁴⁶ Ibid. стор. 138 – 140

⁴⁷ Ibid. стор. 145

5. Українське бароко у дослідженнях Дмитра Чижевського

5.1. Дмитро Чижевський – історик давньої української літератури

Дмитро Наливайко в книзі *«Українське бароко»* з 2004 р. вказує, що справжнім зачинателем вивчення українського бароко був Дмитро Чижевський, який від 1930-х років публікує в зарубіжних виданнях цілу низку досліджень на цю тему українською, англійською, німецькою, чеською та іншими мовами. Серед праць Чижевського слід відокремити збірку нарисів *«Українське літературне бароко»*, що була оприлюднена в Празі впродовж 1941- 1944 років. «Вона є першим фундаментальним дослідженням на цю тему в українській науці. Разом з тим Чижевський запропонував нові підходи до бароко, сформулював засадничі концепти його подальшого студіювання. Своїми працями про українське бароко вчений відкрив цей феномен у православно-слов'янському світі й тим самим розширив його культурно-історичний простір, що мало принципове значення для його загального теоретичного дискурсу».⁴⁸

Дмитро Іванович Чижевський український філософ, філолог і культуролог утвердився у світовій науці як славіст широкого профілю – україніст, русист, полоніст, богеміст, словакіст, кرواتист, джерелознавець. Але передовсім він був україністом, українським ученим, який систематично досліджував духовну спадщину рідного народу, його письменство та філософію. В неповному реєстрі праць Чижевського, що налічує близько 1000 позицій, понад 200 присвячено українознавчим студіям. Чижевський займався тільки давньою українською літературою – від княжої доби до кінця XVIII ст. В осередді студій вченого література XVI – XVIII ст.: Ренесанс та Реформація, бароко, зокрема творчість Григорія Сковороди. У дослідженні українського літературного бароко Чижевський досяг величезних успіхів. Його наукові праці 1940 – 1960-х рр. заклали підвалини вивчення цього всесвітнього стилю епохи, поступово створювали той науковий ґрунт, на якому згодом постала *«Історія української літератури (від початків до доби реалізму)»*. Окрім того, Чижевський уводить українську літературу до

---

⁴⁸ Наливайко, Дмитро. Феномен українського бароко: типологія і специфіка. Українське бароко, Том I. Бібліотека державного фонду фундаментальних досліджень. Київ: Наукове видавництво «АКТА», 2004. стор. 10

всеслов'янського контексту. Слід підкреслити, що Чижевський був першим, хто поставив і почав послідовно досліджувати проблему бароко української літератури.⁴⁹

Вчений звернув увагу також на мову барокової літератури й довів, що барокові поети плекали й мову народну. Чижевський поставив за мету проаналізувати та наблизити формальні здобутки літератури українського бароко до сучасного читача, та показати її високі естетичні досягнення. Своїми пошуками він наново відкрив недооцінену й призабуту давню українську культуру, ввів її до європейського літературного контексту. Для Чижевського найважливішим було поставити українську барокову поезію в європейський контекст. «Українська барокова література, зокрема поезія, повністю вписується в європейський універсальний стиль епохи, її мотиви, форми, символіка, синтез античності й християнства – все відповідало вимогам цього стилю».⁵⁰

Національно-релігійний рух другої половини XVI – початку XVII ст., боротьба довкола Берестейської унії не сприяли розвитку літературного стилю. Чижевський вважає що, Українська література XVI ст. повернута в минуле: риторичний характер цього письменства, нецікаві початки віршування, невдала мовна реформа – все це тягло літературу назад, відгороджувало від справді нових течій, віянь і впливів.⁵¹

Для Чижевського, бароко є вершиною давнього українського письменства (література XVII – XVIII ст.) що починається від Івана Вишенського, Мелетія Смотрицького та Кирила Транквіліона-Ставровецького, а закінчується Григорієм Сковородою. Крім загальної характеристики стилю бароко, Чижевський проаналізував основні барокові жанри в українському письменстві: лірику, епос, повість, драму, проповідь, хроніку, трактат, звертаючи головну увагу на їхні мистецькі аспекти, а також вивчав українську барокову літературу на тлі літератури європейської. «Тут ідеться про взаємодію та взаємовпливи української барокової літератури з іншими слов'янськими й неслов'янськими літературами, зокрема про вплив української літератури на російську, про «українську школу» в тогочасній польській літературі, про вплив українського бароко на Балканах, про латиномовну українську літературу».⁵²

---

⁴⁹ Ізборник. Мишанич, Олекса. Дмитро Чижевський — історик давньої української літератури [Чижевський Дмитро. Українське літературне бароко.] Київ, 2003. стор. 7-17.
<http://izbornyk.org.ua/chyzh/chyb01.htm>

⁵⁰ Ibid.

⁵¹ Ibid.

⁵² Ibid.

«Учений обстоював національну цінність барокової літератури, заперечував гадки про її «відсталість», «вузькість», «ненародність» тощо, назвав українське бароко «цікавою – та до певної міри – блискучою сторінкою минулого». Він підкреслював, що духовні й національні цінності українського бароко «неможливо та не треба повертати, але можливо та потрібно їх «актуалізувати», зробити корисними та плідними для нашої сучасності та для майбутнього»».⁵³

5.2. Культурно-історичні епохи

Періодизація історії української літератури Чижевського має дев'ять періодів. Автор запропонував певну загальну схему, котру, можна продовжувати й доповнювати:

- I. Доба монументального стилю – 11-го ст.
- II. Доба орнаментального стилю – 12 – 13-го ст.
- III. Переходова доба – 14 – 15-го ст.
- IV. Ренесанс та Реформація – кінець 16-го ст.
- V. Бароко – 17 – 18-го ст.
- VI. Класицизм – кінець 18-го ст. – 40-ві рр. 19-го ст.
- VII. Романтика – кінець 20-х рр. – початок 60-х рр. 19-го ст.
- VIII. Реалізм – від 60-х рр. 19-го ст.
- IX. Символізм – початок 20-го ст.⁵⁴

5.3. Бароко

Чижевський зазначає що, досі наука не закінчила опрацювання барокової літератури, лише зроблено перші кроки для освітлення української барокової літератури.

Літературне бароко в Україні

Спробуємо, засновуючись на дослідженнях українських вчених, перш за все Чижевського, висвітлити зазначену тему в наступних тезах:

- Літературне бароко в Україні є явищем XVII – XVIII ст. Бароко називали «козацьким бароком», але без достатньої підстави, бо козаки не були єдиною

---

⁵³ Ізборник. Мишанич, Олекса. Дмитро Чижевський — історик давньої української літератури [Чижевський Дмитро. Українське літературне бароко.] Київ, 2003. стор. 7-17.

<http://izbornyk.org.ua/chyzh/chyb01.htm>

⁵⁴ Ibid.

культурно-продуктивною групою в Україні, – українські письменники тих часів були головне не козаки, а ченці. Але українське бароко, на думку Чижевського, не є таким універсальним з'явищем, як бароко Заходу – це пояснює тим що в ньому маємо значну перевагу елементів духовних над світськими. «Світських елементів не бракує цілком: маємо й світську лірику, і новелу, і – хоч і лише випадкові – світські елементи в драмі, нарешті маємо світську хроніку, лист, науковий трактат. Але «духовний» елемент переважає в змісті».⁵⁵

- Питання коли починається українське бароко складне: бароко, почавшись в південній Європі, в половині 16-ого століття, в деяких країнах лише помалу пробивалося крізь традицію Ренесансу. Дійсний початок бароко, на думку Чижевського, це Мелетій Смотрицький, також проповіді та почасти вірші Кирила Транквіліона-Ставровецького, а повна перемога бароко – утворення київської школи. «Найбільшими культурно-політичними успіхами, які відіграли велику роль в історії українського барокового письменства, були: відновлення православної ієрархії 1620 р. та заснування київської школи 1615 р. і її реформи, переведені Могилою (1644 р.) та Мазепою (1694 р.). І нові ієрархи, і професори академії були головними репрезентантами бароко».⁵⁶
- Барокове мистецтво та барокова поезія зокрема, призначені для «людей бароко». В поезії бароко маємо перший підхід до «народності». І бароко знайшло живий інтерес серед народу: воно залишилось в цілій народній поезії та народному мистецтві Європи й досі. Зокрема, після довгого підупаду епоха бароко для України була новим розквітом мистецтва та культури взагалі. Культура бароко багато спричинилася до сформування української «історичної долі».⁵⁷ «Майже весь XVIII ст. в українських школах вищого типу навчають барокової поетики та плекають барокову поезію. В основі не виходить за межі традицій останній великий український письменник епохи бароко Григорій Сковорода».
- Бароко змінювалося: від початків до пишного пізнього бароко в кінці до рококо. На Україні цей розвиток не був дуже помітним. Після 1680 року українська література пережила період надзвичайно пишного, переобтяженого формальними

---

⁵⁵ Ізборник. Бароко [розділ з «Історії української літератури», 1942]. Чижевський Дмитро. Українське літературне бароко. Київ 2003. стор. 268-330. <http://izbornyk.org.ua/chyzh/chyb14.htm>

⁵⁶ Ibid.

⁵⁷ Ізборник. Мишанич, Олекса. Дмитро Чижевський — історик давньої української літератури [Чижевський Дмитро. Українське літературне бароко.] Київ, 2003. стор. 7-17. <http://izbornyk.org.ua/chyzh/chyb01.htm>

прикрасами стилю (напр., Величковський, Стефан Яворський). А потім прийшов політично зумовлений підупад, що сприяє літературному радикалізму.

- Українське бароко не знає усієї великої різноманітності жанрів барокової літератури. Багатьом жанрам не давали розвинути обставини, а зокрема, неможливість друкувати ці твори: так не було великого роману. Майже не було великого епосу, навіть і перекладів, і він міг би з'явитись, як би була змога друкуватись.
- Барокова література на Україні залишається ще в певній мірі анонімною, хоч кількість відомих нам авторів велика. Є багато авторів, про яких ми нічого, крім імені, не знаємо або знаємо дуже мало.
- Мова є однією цікавою проблемою барокової української літератури. Вона залишається принципово церковнослов'янщиною, як і в попередній період. Однак мова прийняла до себе велику кількість елементів народної мови і не підлягла ніяким нормам. Тому ми зустрічаємо значні ухили то до української народної мови, то до польської, то до російської, іноді натомість збільшується церковна стихія. «Мова варіює в залежності від гатунку твору або навіть його частини: в певних сценах драм мова наближається до народної; (помітимо в жартівливих піснях) наближення до польської мови характерне для творів зі шляхетських кіл (напр., «гербовні вірші»)).⁵⁸ Деякі чужі форми в українській мові зробилися конвенційними, бо українські форми не здавались логічними: наприклад форми дієслів минулого часу на польський спосіб (наприклад «писалем, писалесь» і т. д.). Певне наближення до російської мови відбувається у XVIII ст., але це було наближенням російської мови до української: «кількість українців серед перекладачів (вже у XVII ст.) в урядах, на духовних посадах, а пізніше в університетах була так велика, що українські елементи в великій кількості прийшли до російської канцелярської, судової, шкільної мови, нарешті до наукової термінології».⁵⁹ Чижевський зазначає, що певний елемент національної самоохорони Котляревського існував в тому, що він цілком відмовився від старої (барокової) української мовної традиції, до якої наблизилась російська мова, та почав утворення нової літературної мови на цілком новій основі: на основі

---

⁵⁸ Ізборник. Мишанич, Олекса. Дмитро Чижевський — історик давньої української літератури [Чижевський Дмитро. Українське літературне бароко.] Київ, 2003. стор. 7-17.

<http://izbornyk.org.ua/chyzh/chyb01.htm>

⁵⁹ Ibid.

народної мови, – це був «кінець української барокової літератури, але і початок нової української літератури». ⁶⁰

---

⁶⁰ Ізборник. Бароко [розділ з «Історії української літератури», 1942]. Чижевський Дмитро. Українське літературне бароко. Київ 2003. стор. 268-330. <http://izbornyk.org.ua/chyzh/chyb14.htm>

6. Роль церкви в історії культури

Християнська релігія церкви мала визначальну роль у всіх галузях суспільного і культурного життя яка складала принципову особливість європейської середньовічної культури. Церква підпорядкувала собі політику, мораль, науку, освіту і мистецтво. Християнство не було релігією одного народу, – з самого початку воно мало наднаціональний характер. До кінця античності християнство було розвиненою світоглядною системою. Перші християнські спільноти вирізнялися демократизмом, однак з часом християнство перетворюється в сувору ієрархічну організацію. Спочатку найвище положення у духовенстві займали єпископи. Римський єпископ почав домагатися визнання верховенства всього духовенства християнської церкви. Наприкінці IV – на початку V ст. Папа поступово здобув владу над усіма іншими єпископами Західної Римської імперії. Християнська церква стала іменуватися католицькою, що означає всесвітня.⁶¹

Християнство проникло до Європи незабаром після свого виникнення. До XIII ст. християнство охопило всю Європу, проте в Середньовіччі воно не було єдиним. У III – V ст. намітився розподіл на дві гілки: католицьку (загальна, всесвітня) і православну (істинна). Цей розкол став незворотним і закінчився у 1054 р. остаточним розподілом християнської церкви на римо-католицьку (західну) та православну (східну). Отже, вся Європа розділилася: країни Південно-західної, Північної і Центральної Європи пішли за Римом, країни Південно-східної та Східної Європи – за Константинополем. Мабуть, найстабільнішою державою в Європі була Папська область (центральна Італія), яка перейшла у XVIII ст. під безпосереднє правління римських пап (і яка існувала до XIX ст.).⁶²

КАТОЛИЦЬКА ЦЕРКВА

Із самого початку у Католицькій церкві склалася сувора централізація влади. Рим вважався містом апостола Петра, а римські папи вважали себе наступниками апостола Петра. У VIII ст. утворилася Папська держава, в яку входили землі Римської області.

---

⁶¹ Освіта.ua. Культура. Культурні процеси середньовічного суспільства
<https://osvita.ua/vnz/reports/culture/11171/>

⁶² StudFiles. Файловий архів студентів. Роль церкви у формуванні середньовічної цивілізації
<https://studfiles.net/preview/5454625/page:3/>

Церква на середньовічному Заході була державою в державі. Вона отримувала в дар земельні володіння від імператорів і знаті.⁶³

Основні положення віровчення – Християнський догматизм – розроблялися на вселенських соборах. Система освіти в середньовічній Європі знаходилася під церквою. У VI ст. Св. Бенедикт заснував перший монастир і розробив перший монастирський статут. З часом, монастирі стають центрами освіти. Молитва та тексти Священного Письма латинською мовою вивчалися в монастирських та церковних школах. У єпископських школах вивчали сім вільних мистецтв: граматику, риторику, діалектику, арифметику, геометрію, астрономію і музику.⁶⁴

Отже, панування християнства є характерною ознакою середньовічної європейської цивілізації. «Ідеологія в її релігійній формі вперше стала домінантним чинником в суспільстві».⁶⁵ Релігійному світогляду були підпорядковані мораль, філософія, наука, мистецтво. «Середньовіччя християнізувало Європу, і цей процес багато в чому визначив характер всієї європейської цивілізації».⁶⁶

---

⁶³ StudFiles. Файловий архів студентів. Роль церкви у формуванні середньовічної цивілізації <https://studfiles.net/preview/5454625/page:3/>

⁶⁴ Ibid.

⁶⁵ Ibid.

⁶⁶ Ibid.

6.1. Релігійна ситуація епохи бароко в Україні

Релігійна ситуація на початку епохи бароко в Україні, зазначає архієпископ Ісіченко, визначалася загальнохристиянськими процесами, відомими як Контрреформація. «Це реакція Церков апостольської традиції на феномен протестантизму, яка стала важливою, але зовсім не єдиною спонукою істотної активізації релігійного життя в добу Контрреформації».⁶⁷

«Контрреформація (від лат. *contra* – проти і *reformatio* – перетворення, виправлення) – релігійно-церковний рух у Європі 2-ї половині XVI – середині XVII ст. (також католицька Реформація або католицьке відродження), пов'язаний з переходом європейського суспільства від середньовіччя в Новий час. Ініційована вона 1536 Папою Римським Павлом III, який – значною мірою під тиском імп. «Священної римської імперії германської нації» Карла V Габсбурга (1519–1556) – створив спеціальну комісію з підготовки церковної реформи. Покликана, з одного боку, зупинити наступ протестантської Реформації, з іншого боку – завершити оновлення католицької церкви».⁶⁸ За часів Реформації найбільше постраждала Західна Церква. Вона зазнала нищівної критики. Католицизму зрікаються мільйони вірних.

Вихідним пунктом католицької Контрреформації вважається Тридентський собор (1545 – 1563) який був покликаний шукати шляхи до віднови Західної Церкви та повернення її місця в європейському просторі. Україна як складова частина Речі Посполитої, центрально-європейської держави, в якій Римо-Католицька Церква посідала панівне становище, не могла не відчувати наслідків Тридентського собору – декілька римо-католицьких єпархій діяло в Україні. Папа Григорій XI, буллою «*Debitum Pastoralis officii*» від 13 лютого 1375, заснував Галицьку Перемиську, Володимирську, Холмську єпархії й підніс Галич до рівня митрополитичного центру. «Згодом папа Урбан VI створює також Кам'янецьку римо-католицьку митрополію (1378-1386), а в перші роки XV століття укладається Люблінська унія, згідно з якою українські землі Великого князівства Литовського переходять до складу Корони – польської частини Речі

---

⁶⁷ Ісіченко, Архієпископ Ігор. Церковне життя України епохи бароко. Українське бароко, Том I. Бібліотека державного фонду фундаментальних досліджень. Київ: Наукове видавництво «АКТА», 2004., стор. 85

⁶⁸ Смолій, Валерій Андрійович та ін. Енциклопедія історії України (Т. 5: Кон - Кю). Інститут історії України НАН України. Наукова думка, 2008. стор. 108-109 <http://history.org.ua/LiberUA/ehu/5.pdf>

Посполитої, де статус Православної Церкви був значно нижчим, аніж у литовській частині Речі Посполитої».⁶⁹

Залучення Української Церкви до діалогу Константинополя, та «входження до широкого контексту християнської Контрреформації з її глобалістичними тенденціями сприяли переглядові ставлення до західної традиції».⁷⁰ Тому сам князь Костянтин Острозький припускав участь українсько-білоруської митрополії в поєднанні з Римською Церквою. Проте для нього ця перспектива обумовлювалася перебігом загально православного діалогу із західним християнством задля відновлення втраченої єдності на засадах Вселенських Соборів. Єпископи Луцький Кирило Терлецький, Львівський Гедеон Балабан, Пінський Леонтій Пельчицький і Холмський Діонісій Збируйський в Белзі 1590 року підписали декларацію про згоду єдності з Римом та визнати Римського папу своїм предстоятелем. Папа Клемент VIII видав апостольську конституцію «Magnus Domini set Laudabilis nimis», в якій проголосив з'єднання Київської та Галицької митрополій з Римсько-Католицькою ієрархією – це означало збереження східного обряду, право священників на подружнє життя. В апостольському листі «Decet Romanum Pontificem» від 23 лютого 1596 року папа дав українсько-білоруській Церкві право іменувати, висвячувати та інтронізувати єпископів, але митрополити мали бути затверджені папою Римським.⁷¹

Однак поєднання із Західною Церквою не відбулося. Сама його ідея викликала протидію більшості кліриків і мирян. Починається важкий період боротьби двох шляхів інтегрування Київської митрополії до Вселенської Церкви: римської та константинопольської перспектив ускладнених церковно-політичними претензіями Москви. Переважна більшість монастирів залишилися православними, а Києво-Печерська лавра стала оплотом православ'я. «Після невдачі Берестейської унії 1596 року здійснюються спроби скликати нові спільні собори православних з уніатами задля укладення «універсальної унії», яка б виробила певний компроміс і пододала вади попередниці».⁷²

---

⁶⁹ Ісіченко, Архиепископ Ігор. Церковне життя України епохи бароко. Українське бароко, Том I. Бібліотека державного фонду фундаментальних досліджень. Київ: Наукове видавництво «АКТА», 2004., стор. 86-88

⁷⁰ Ibid. стор. 88

⁷¹ Ibid. стор. 105-107

⁷² Ibid. стор. 107

7. Берестейська церковна унія 1596 року

Першочергове значення у виникненні бароко в Україні мала визначна подія, що привела до прямих контактів між православною і католицькою церквою. Берестейська церковна унія 1596 є «церковно-історична подія, внаслідок якої більшість ієрархів Київської митрополії перейшла з-під юрисдикційного підпорядкування Константинопольському патріархату під верховенство Римського престолу, зберігаючи візантсько-слов'янську обрядовість, власні ієрархічно-адміністративні структури, канонічний правопорядок та духовно-культурну спадщину».⁷³ Глибокий занепад православного церковного життя на українських землях у складі католицької Речі Посполитої був головною причиною унії. «Основними безпосередніми чинниками кризи були втрата національної освіченої еліти та полонізація знаті; залежність ієрархії й духовенства від волі світських патронів, корумпованість і деморалізація кліру; занепад загальної освіти й богословських наук; занехаяння традиційної соборної практики управління, втрата зв'язків з іншими центрами східного християнства та відсутність підтримки від Константинопольської церкви, яка під османським правлінням після падіння Константинополя (1453) сама опинилася на межі виживання».⁷⁴

В цьому уривку покажемо шлях і передумови до укладення Берестейської церковної унії. «1590 року у Бельську відбулася нарада чотирьох єпископів: львівського – Г. Балабана, холмського – Діонісія, пінського – Леонтія та луцького – К. Терлецького, на якій обговорювалося прийняття унії. У 1591 р. єпископи подали королю заяву про готовність її укласти. 18 травня 1592 року Сигізмунд III погодився. 1594 року до них пристали митрополит М. Рогоза та єпископи І. Потій, К. Терлецький і Г. Балабан. У червні 1595 року в Кракові відбулася нарада за участю Потія й Терлецького, сенаторів-католиків та єзуїта Скарги. Було остаточно розроблено умови унії. Їх схвалив папський нунцій (представник вищого рангу). Категорично проти був князь К. Острозький, але король проігнорував це 23 грудня 1595 року Терлецький і Потій у присутності папи Клементя VIII проголосили унію. Потім почалася підготовка уніатського собору. Значна частина православних, особливо козацтво, рішуче виступали проти унії. 8–9 жовтня 1596 року у Бересті зібрався церковний собор для обговорення питання про унію, який одразу

---

⁷³ Смолій, Валерій Андрійович та ін. Енциклопедія історії України (Т. 1: А-Б). Інститут історії України НАН України. Наукова думка, 2003. стор. 231 <http://history.org.ua/LiberUA/ehu/1.pdf>

⁷⁴ Ibid. стор. 232

поділився на два собори. В уніатському брали участь митрополит М. Рогоза, п'ять єпископів, три архімандрити, три католицькі єпископи й чимало шляхти. 8 жовтня 1596 року під тиском представників короля вони підписали угоду про унію, яку затвердив Сигізмунд III. На православному соборі, який відкинув унію, було два єпископи – Г. Балабан і З. Копистинський, белгородський митрополит Лука, дев'ять архімандритів, у тому числі й Києво-Печерський Н. Тур, два представники східних патріархів і понад 200 представників православного духовенства. Противників унії очолив князь К. Острозький».⁷⁵

Уряд і король Речі Посполитої Сигізмунд III вирішили зробити унію обов'язковою для всіх православних віруючих на території країни. Проте для переважної більшості міщан та селян, нижчого і середнього духовенства ідеї унії виявилися малозрозумілими й вони її трактували як зрада. Тому дослідники зазначають, що «виникнення уніатської церкви призвело до розколу українського суспільства, до поглиблення соціальних суперечностей».⁷⁶ Посилення економічного та національно-релігійного гніту призвело до посилення протесту в усіх верствах українського суспільства. У панівних колах виникла православна магнатсько-шляхетська опозиція на чолі з князем Василем-Костянтином Острозьким. Мета опозиції – розширення автономії України в складі Речі Посполитої. Опозиція виникла серед міщан, які вийшли до братства. Центром братського руху був Львів, тому що тут польське колоніальне гноблення було найсильнішим. Згодом діяльність братств поширюється на всю Україну, про що свідчить факт, що між 1589-1615 рр. братства виникли майже у 20 містах – Кам'янці-Подільському, Острозі, Києві, Вінниці та ін. Вони багато зробили для захисту і розвитку українського культурного життя. Школярі з бідних сімей і сироти повністю утримувалися за кошти братства. Посіяне зерно братствами зросло в козацькій державі у вигляді Могилянської академії, розвинутого книгодрукування, високої, у порівнянні з сусідніми країнами, грамотності населення. Виконавши своє завдання захисту національної культури, братства в козацькій державі припинили своє існування, а в Західній Україні вони діяли аж до кінця XVIII ст. Своєю просвітницькою та антиуніатською діяльністю братства ідейно підготували національно-визвольну боротьбу українського народу XVII ст.⁷⁷

---

⁷⁵ StudFiles. Файловий архів студентів. Берестейська церковна унія і її наслідки для українського народу <https://studfiles.net/preview/5835451/>

⁷⁶ Ibid.

⁷⁷ Ibid.

7.1. Наслідки Берестейської церковної унії в історії українського народу

Після Берестейської унії існували три церкви, православна, католицька і з'явилася третя, уніатська церква. На боці уніатської були: митрополит, п'ять єпископів, визнання польським урядом, та могутня рука папи. На боці православних: два єпископи, багато чорного та білого духовенства і народ. Уніатська Церква залишалася в очах уряду єдиною правною Українською Церквою.⁷⁸

У той час братства як одна з форм протидії політиці колонізації українських земель відігравали Важливу роль в активізації суспільного життя. У братства вступали усі православні будь-якого стану: ремісники, шляхтичі, священники, купці, вихідці зі селян. Основною турботою братства була допомога православної церкві у захисті народу від духовного і колоніального гноблення. З цією метою братства організують школи, друкарні; слідкують, щоб духовенство сумлінно ставилося до своїх обов'язків. Особливо посилювався цей рух у Львові, де братство сформувалося у 1585 р. 1 січня 1586 року антиохійський патріарх Йоаким, затвердив статут Львівського Успенського братства. «Воно переймалося проблемами віри, церковними справами, освітою; активно боролася за створення у Львові міського самоврядування, незалежного від влади Польщі; рішуче виступало проти заборони православному населенню займатися справами магістрату; підтримувало зв'язки з Росією, Грецією, Молдовою та іншими країнами».⁷⁹

Після прийняття Берестейської унії почалася відкрита експансія католицизму на українські землі, і як відповідь на це в Україні починається визвольний рух. З одного боку Прибічники унії з православного духовенства почали впроваджувати її силою. Єпископ Потій особисто очолив похід проти Іллінського православного монастиря на Волині, ченці якого виступили проти рішень Берестейського церковного собору. Монастир було пограбовано і спустошено. Засобом Уніати силою захоплювали великі православні монастирі та парафіяльні церкви, деякі розоряли. З іншого боку, народ підтримав рішення православного собору, піднявши кілька повстань проти унії. Наприклад, у 1620 р. спалахнуло повстання православних міщан Луцька, яким місцеві владі заборонили будувати церкву і школу. Проти неї виступив і гетьман Петро

---

⁷⁸ Освіта.ua. Історія України. Берестейська Унія: причини, хід та наслідки.

<https://osvita.ua/vnz/reports/history/3820/>

⁷⁹ StudFiles. Файловий архів студентів. Берестейська церковна унія і її наслідки для українського народу

<https://studfiles.net/preview/5835451/>

Конашевич-Сагайдачний (?–1622), який завжди підтримував православну віру. Відомо, що він відновив православ'я в Україні у 1620–1621 рр.

На початку 30-х років XVII ст. польська влада змушена була видати «Статті для заспокоєння руського народу», які узаконювали діяльність православної церкви. Проте наступ католицизму та уніатства в Україні тривав.⁸⁰

---

⁸⁰ Навчальні матеріали онлайн (pidruchniki.website) 2010 – 2019. Берестейська церковна унія і її наслідки для українського народу https://pidruchniki.com/1298010856851/istoriya/beresteyska_tserkovna_uniya_naslidki_dlya_ukrayinskogo_narodu

8. Андрій Сапеляк про роль церкви

Андрій Сапеляк, єпископ української церкви в Аргентини у своїй книзі *«Київська Церква на слов'янському сході»* говорить про історію Української Церкви і як постала Греко-Католицька Церква.

Сапеляк зазначає у вступному слові, що «хрещення Руси-України під кінець першого тисячоліття нашої ери без сумніву найвизначніша подія в історії українського народу».⁸¹ Наголошує, що «цим актом Великий князь Київський Володимир створив тривкий християнський фундамент єдності Київської держави на Сході Європи, поруч із Римсько-Германською імперією на Заході та Візантійською на Півдні».⁸² В той час можливість незалежності Київської Руси забезпечували тільки прямі стосунки з Римом, центром християнства. Зокрема, наводить єпископ у своїй книзі, що «після занепаду Київської держави Церква з її ієрархією століттями залишалася однією силою, яка об'єднувала і провадила бездержавний український народ. Київські митрополити, які були здебільшого греками, поступово скеровували Церкву до все більшої залежності від Царгородського патріархату, а тим самим – від політики царгородських імператорів, ворожих Римові».⁸³

Коли в 1453 році Царгород упав, Київська церква опинилася в складних умовах – залежність Київської Церкви від Царгороду стала жахливою, а в 1569 році українські землі опинилися під владою Польського королівства де сваволя панів спричинила глибоку кризу в Українській Церкві. Врешті єпархія Київської Церкви вирішила зробити її Помісною, відокремившись від Царгороду та відновивши одночасно давню єдність Київської Церкви з Римською. Як тільки одностайний почин владик Київської Церкви набув розголосу, відразу розгорнувся рух спротиву. Мимоволі всіх зусиль противників унії, вона була щасливо завершена в Римі у 1595 році, а наступного року була ратифікована на загальному соборі Української Церкви у Бересті.⁸⁴

Однак, як наводить єпископ у своїй книзі, і після цього не припинився антиуніатський рух. «В Україні було створено неканонічну православну єпархію, залежну від

---

⁸¹ Сапеляк, Андрій. *«Київська церква на слов'янському сході»*. Національна Академія Наук України. Інститут українознавства ім. Івана Крип'якевича. Буенос-Айрес – Львів, 1999. стор. 7

⁸² Ibid. стор. 7

⁸³ Ibid. стор. 7

⁸⁴ Ibid. стор. 7

батьківської віри».⁸⁵ Нарешті, після жорстоких переслідуваннях на чолі з московськими царями та комуністичним режимом Львівський псевдособор 1946 року проголосив Берестейську Унію скасованою. Відтоді Українська Католицька Церква, аж до занепаду комунізму діяла таємно, у катакомбах. З часу II Ватиканського собору, на якому у Христовій Церкві запанував уніатський екуменічний рух, почалися великі зміни, посилювалися тенденції до порозуміння та з'єднання в єдиній Христовій Церкві. Цей новий напрям захопив також і українців. Дискутуються давні та ново назрілі справи за умов незалежної Української держави. Це вже був великий крок до зближення та порозуміння й нарешті до об'єднання.⁸⁶

З цього можна зробити висновок, що після хрещення у 988 році Руси-України, Берестейська унія є другою значною, переломною подією в історії України та українського християнства з великими благодійними наслідками для Церкви і для всього народу. Також єпископ наголошує що Берестейська унія розглядається на трьох етапах – підготовка, проведення у Римі та Бересті та її 400-літня історія..⁸⁷

Наприкінці свого вступного слова вчений вирішує, що «історія Берестейського з'єднання показує, скільки добродійства зазнала Київська Церква та весь український народ від злуки з Вселенською Церквою. Зокрема підкреслюється, що київське православ'я зберегло Українську Церкву й український народ від польської асиміляції та від приєднання до московського, царського православ'я».⁸⁸

---

⁸⁵ Ibid. стор. 8

⁸⁶ Ibid. стор. 8

⁸⁷ Ibid. стор. 8

⁸⁸ Ibid. стор. 9

9. Деякі питання перекладу щодо наукових текстів

9.1. Перекладені тексти

9.1.1. Київська Церква на слов'янському сході. Андрій Сапеляк

A u t o r i :

Andrij Sapeljak (Андрій Сапеляк) - rođen 13. prosinca 1919., Ryszkowa Wola, Poljska, u ukrajinskoj obitelji. Nakon gimnazije, odlazi u Rim i pridružuje se Salezijancima (Družba sv. Franje Saleškog). Visoko obrazovanje je stekao na Salezijanskom sveučilištu u Italiji, te se zaredio za svećenika 29. lipnja 1949. godine. Godine 1951. Papa Ivan XXIII. imenovao ga je prvim episkopom ukrajinskih vjernika u Argentini. Tako je u Buenos Airesu ostao sve do odlaska u mirovinu 12. prosinca 1997. Sapeljak se nakon toga vratio u Ukrajinu i radio kao župni svećenik u gradu Verhnjodniprovs'ku (Верхньодніпровськ) u Donec'kom egzarhatu Ukrajinske grko-katoličke Crkve od 1999. do 2014. godine. Dana 6. studenoga 2017., Andrij Sapeljak je umro u gradu Vynnyky (Вінники) u L'vivskoj oblasti gdje je prebivao od 2014. godine.

Naziv originala: **Кієвська Церква на слов'янському сході**

(Київська Церква на слов'янському сході)

STRANICE (СТОРІНКИ):

I. dio. Kijevska Crkva (Розділ I. Київська помісна Церква)

Kršćanstvo od doba kneza Volodymyra

(Володимирське християнство)..... 10

Firentinska unija (1439.)

(Флорентійська унія (1436)) 12

Poslijefirentinski period u Ukrajinskoj Crkvi

(Пофлорентійський період в Українській Церкві) 15

Orijentacija istočnih crkvi na Moskvu

(Орієнтація східних церков на Москву) 20

Nastavak poljskog pritiska na Ukrajinsko pravoslavlje

(Продовження наступу Польщі на українське православ'я) 21

Za radikalno ujedinjenje s Rimom

(За радикальну злузку з Римом) 24

Andrij Sapeljak

I. dio

KIJEVSKA CRKVA

KRŠĆANSTVO OD DOBA KNEZA VOLODYMRYA

Veliki vladar zemlje Kijevske Rusi, knez Volodymyr, dugo je razmišljao od koga bi preuzeo Kristovu vjeru za svoje moćno carstvo – od Bizanta ili zapadne Europe. S obje strane ga je čekala opasnost političke zavisnosti od patronata bizantskih careva i germanskih imperatora nad Kristovom Crkvom. Izlaz iz takvoga stanja Volodymyr je vidio u preuzimanju kršćanske vjere od bizantskih misionara, Ćirila i Metoda, koji su je već proširili na južne zemlje Rusi, stvarajući izravan kontakt Kijevske države s rimskim Papom, nasljednikom apostola Petra. Nakon određenog perioda, između Rima i Kijeva to se i dogodilo. Dakle, na kraju prvog tisućljeća kršćanstva, civilizirani svijet sastojao se od tri velika kršćanska carstva: Bizantskog, Germanskog i Kijevskog. S crkvenog stajališta, Kijevsko kršćansko carstvo je obredom ulazilo u sastav carigradskog patrijarhata kao zasebna mitropolija. Kijevska Crkva je istovremeno bila arhiepiskopijom, odnosno imala je crkvenu autonomiju i patrijarhalnu perspektivu. Tom je linijom krenuo i Jaroslav Mudri, koji je dao sagraditi Katedralu sv. Sofije u Kijevu po primjeru carigradske Svete Sofije.

Nakon crkvenog raskola 1054. godine, između Bizanta i Rima, Kijevska Crkva na čelu s mitropolitom Ilarionom⁸⁹, je i dalje ostala u jedinstvu s nasljednikom Petra, poglavarom cijele Crkve. To proizlazi iz biti Kristove Crkve, koja je jedina i nedjeljiva, iako raznolika, s posebnim naglaskom na različite kulturne vrijednosti, jezike i običaje raznih naroda. Osim toga, bitnim elementom nedjeljivosti Kristove Crkve za Kijevsku državu je bilo to što u jedinstvu s kršćanskim zapadom imala je moćnog saveznika protiv stalne prijetnje azijskih najezda.

Već u vrijeme Jaroslava Mudrog došlo je do neslaganja i nesporazuma između Kijeva i Carigrada jer je carigradski patrijarh nastavio slati grčke mitropolite u Kijev bez dogovora s kijevskim kneževima, potpuno ignorirajući mjesne episkope. Zbog takvih okolnosti Jaroslav Mudri povjerio je episkopima da izaberu i posvete prvog mitropolita – Rusyna. To je bio Ilarion

---

⁸⁹ staroruski vjerski pisac i propovjednik (XI. st.). God. 1051–54. bio je prvi negrčki mitropolit u Kijevskoj Rusi. Kao mitropolit zastupao političke ideje kneza Jaroslava, koji je težio kijevskoj vjerskoj autonomiji. (op.prev.)

(1051. – 1062.). Taj Jaroslavov odlučujući korak je na neko vrijeme sačuvao Kijevsku Crkvu od raskola – shizme. Slično je bilo i za vrijeme velikih kneževa Izjaslava i Rostislava. Međutim, dok je vladavina kijevskih kneževa slabila, utjecaj Bizanta na Kijevsku Crkvu je rastao. S vremenom su patrijarsi nad njom dobili slobodne ruke, te su tako priznavali grčke mitropolite i okretali Rus' protiv Rima. Od početaka kršćanstva pa sve do pada Kijeva u Rus'-Ukrajini bilo je izabrano 22 mitropolita, a samo 4 su bila Rusyni.

Nakon pada Kijevske Rusi odnosi rus'kih kneževa i kijevskih mitropolita s Rimom su prestali. Carigradski patrijarsi su tako u Kijevskoj Crkvi ostali na najvišoj vlasti. Neko vrijeme veze s Rimom vodio je Ćalyčko-Volynjski knez Danylo, koji je 1247. godine započeo unijatske pregovore. No, Tatari su uništili tu inicijativu. Takvo stanje potpune zavisnosti Kijevske Crkve od Carigrada trajalo je čak do Brestovske unije.

U vrijeme dok je Ukrajina-Rus' bila pod vladavinom Litve, Kijevska Crkva je imala državnu potporu. U 1364. godini kao posljedica braka litavskog kneza Jagela i poljske princeze Jadvice, stvorena je jedinstvena Poljsko-Litavska država, u čiji je sastav ulazio teritorij Ukrajine. U biti, formiralo se jedinstveno kraljevstvo od Baltičkog do Crnog mora u kojem je dominirao poljski element. Time je Poljska, u kojoj je katolička vjera latinskog obreda bila državnom religijom, postala velikom europskom državom. Kijevska Crkva grčkog obreda, koja je bila pod carigradskim patrijarhatom, se vrlo brzo našla u teškoj situaciji. Poljsko kraljevstvo željelo je ojačati svoju vlast u Ukrajini i katoličku religiju latinskog obreda. Uz to, još su biskupi latinskog obreda također bili senatorima poljskog kraljevstva, a primas je zauzimao počasno mjesto vice-kralja, državna politika asimilacije je imala osjetnu podršku Poljske Crkve.

U takvom političko-crkvenom okruženju Ukrajinska Crkva grčkog obreda smatrala se nekatoličkom, čak je bila i podređena Rimu. Pastore Ukrajinske Crkve, kao i vjernike, poljski katolici su ih smatrali shizmaticima. Ukrajinski episkopi nisu mogli biti senatorima poljskog katoličkog kraljevstva, a ukrajinski plemići nisu mogli zauzimati visoke državne pozicije.

Kao posljedica takve diskreditacije započeo je masovni prijelaz ukrajinskog plemstva na latinski obred, što je značilo polonizaciju ukrajinskog stanovništva. U Ukrajinskoj Crkvi ostalo je pokmećeno seljaštvo. Poljska vlada i hijerarhija su u Ukrajini osnovali latinsku eparhiju već u prvoj polovici XIV. stoljeća. Prva takva eparhija je bila osnovana u Lavovu, zatim u Ćalyču, Peremyšlju, Luc'ku, Volodymyr-Volynjskom, Chelmu (Holmu), Kijevu i Kam“jancu-Podiljs'kom. Početkom XV. stoljeća na ukrajinskim zemljama je bila stvorena latinska mitropolija.

FIRENTINSKA UNIJA (1439.)

Crkvene proturječnosti između Carigrada i Rima nanosile su Kristovoj Crkvi duboku ranu. Međudnosi između Zapadne i Istočne Crkve još su se više pogoršali kao posljedica križarskih pohoda (1096. – 1270.), tijekom kojih su zapadne snage zauzele Carigrad i uspostavile Latinsko Carstvo, čineći svetogrđe u hramovima neujedinjenoga istoka, izvozeći na zapad dragocjene svetosti kršćanstva – pokrov (plaštanica), relikvije svetih, glavu apostola Istoka svetog Andrije i mnoge druge. Ta djela su se opravdavala pod izgovorom da kršćani shizmatici nisu bili dostojni držati ih u svojim hramovima. Kao posljedica toga na istoku je porasla mržnja prema Latinskoj Crkvi.

Poslije pada Latinskog Carstva na istoku, carigradski su imperatori obnovili veze s Rimom. Godine 1274. u Lyonu (Francuska) održao se Ekumenski sabor na kojem su sudjelovali i istočni episkopi, gdje su se nakon dugih pregovora dogovorili o crkvenom ujedinjenju. Carigradska delegacija priznala je vrhovnu vlast Pape nad Crkvom i pristala je prisegnuti vjernosti. Ali nedugo, na istoku je započela agitacija protiv dovršene unije. Sa smrću imperatora Mihajla Paleologa 1282. godine, čijom je inicijativom ujedinjenje učinjeno, završila je Lionska unija.

Na početku XV. stoljeća, kada se Bizantsko Carstvo našlo u smrtnoj opasnosti od Turske, carigradski imperator je činio sve moguće kako bi dobio pomoć kršćanskog zapada. Imperator Ivan VI. Paleolog je ponudio Papi Eugenu IV. crkveno ujedinjenje Istoka sa Zapadom. Papa je sazvaio Ekumenski sabor za rješavanje problema crkvenog raskola.

Sabor se održao u gradovima Ferrari i Firenci (Italija), gdje se 5. srpnja 1439. godine završio potpisivanjem akta o ujedinjenju. Za istočne crkve ovaj dokument su potpisali svi mitropoliti, episkopi i Bizantski imperator Ivan VI. Paleolog. Patrijarh Josip I. je umro u Firenci, ali još prije završetka sabora napisao je „Priznanje vjere“ u kojemu je odobrio akt o ujedinjenju. Među istočnim episkopima odluku sabora nije podržao veliki protivnik ujedinjenja efeški mitropolit Marko. Od Kijevske Crkve uniju je potpisao arhiepiskop-mitropolit Izidor, koji je zajedno s nikejskim mitropolitom Visarionom, bio veliki zagovornik ujedinjenja. Za Latinsku Crkvu akt je potpisalo svih 115 biskupa.

Nakon dugotrajnih diskusija na Firentinskom saboru postignuto je rješenje glede zasebne doktrinarne razlike između Latinske i Istočne Crkve, kao što su:

- učenje o podrijetlu Svetog Duha

- o čistilištu
- o hostiji u Božanstvenoj liturgiji
- o primatu Pape

Sabor je održan na visokoj bogoslovnoj razini, no ipak je sazvan prije iz političkih razloga, obrane od Turaka. Glavni pregovarači u saboru bili su: od Latinske Crkve – kardinal Cezarini, od Istočne Crkve – mitropoliti Visarion i Izidor. Poslije sabora Izidora i Visariona je Papa proglasio dostojnim kardinalima, što je istaknulo velike zasluge obaju episkopa u postizanju ujedinjenja Kristove Crkve.

Glavnom odlukom Firentinskog sabora bilo je priznanje Latinske i Istočne Crkve kao najviše vlasti u Kristovoj Crkvi, koju je osnovao Isus Krist. Sudionici sabora donijeli su odluku da rimski patrijarh-Papa kao nasljednik Vrhovnog apostola Petra je najviši pastir cijele Kristove Crkve i poglavar Ekumenskih sabora. Ova odluka se suprotstavljala takozvanom „saborskom krivovjerju“ u Latinskoj Crkvi, prema kojem se vlast Ekumenskih sabora smatrala višom od vlasti samog Pape.

Papa Eugen IV. proglasio je akt sjedinjenja istočnih crkava s latinskom bulom „Neka se vesele nebesa, neka se raduje zemlja“. Ovu Papinsku bulu potpisali su također svi oci sabora.

Firentinski sabor odigrao je veliku ulogu u povijesti kršćanstva. Potpisavši uniju s Rimom, istočne crkve su se vratile pod krilo Ekumenske Crkve, stanje koje je vladalo u prvom tisućljeću nove ere. Za Kijevsku Crkvu to nije bio povratak jer ona nikad nije ni odstupila iz Katoličke Crkve. Na osnovi odluke Firentinskog sabora 150 godina kasnije sklopljen je Brestovski unijatski akt.

Poljski episkopat je u duši bio protiv crkvenog sjedinjenja jer je ono izjednačavalo istočne crkve s latinskom, a to se suprotstavljalo poljskoj politici u Ukrajini, gdje se provodilo preobraćanje pravoslavnih „shizmatika“ na Latinsku ili samu Katoličku Crkvu. Poslije Firentinskog sabora preobraćanje više nije bilo potrebno jer svi vjernici pravoslavnih istočnih crkvi prestali su biti „shizmaticima“, te su postali ravnopravnim članovima Katoličke Crkve.

Ruski car Vasilij, kao i cijelo rusko pravoslavlje, pored toga, nisu odobrili Firentinsku uniju, bez obzira na to što je u saboru u pratnji Kijevskog arhiepiskopa-mitropolita Izidora bio suzdaljski⁹⁰ episkop Avramije. Kako bi službeno objavili dekret Firentinskog sabora, u

---

⁹⁰ **Suzdalj** – glavno središte u Suzdaljskoj Kneževini, srednjovj. kneževini u sjeveroist. Rusiji. Izdvojila se iz Vladimirsko-Suzdaljske Kneževine. U 14. stoljeću, Suzdalj je pokušao osigurati nezavisnost od Velike

kolovozu 1441. godine kijevski mitropolit kardinal Izidor stigao je u Moskvu. Ovdje, u Uspenskoj sabornoj crkvi, održao je svečanu svetu liturgiju u ime rimskog Pape i iščitavao je dekrete sabora. Nakon toga moskovski episkopi i bojari⁹¹ na čelu s carem Vasiljem proglasili su Izidora heretikom, zatvorivši ga kao zatočenika u manastir, iz kojeg je uspio pobjeći nakon šest mjeseci zatočeništva.

Godine 1443. kardinal Izidor je otputovao u Rim kako bi izvijestio o stanju u Kijevskoj mitropoliji. Od 1444. do 1448. godine boravio je u Carigradu, gdje je pokušavao spasiti proces Firentinske unije jer i tamo se sjedinjenje s Latinskom Crkvom susrelo s velikim poteškoćama. Unija je bila prihvaćena na brzinu zbog prijetnje turske navale, a narod, osim monaštva, se pokazao nespremnim za ovakav velik čin. Nakon pada Carigrada 1452. godine, kardinal Izidor se vratio u Rim. Papa Eugen IV. imenovao ga je carigradskim patrijarhom u progonstvu. Pad Carigrada, a s njim i pad kršćanskog carstva na istoku, ostavio je veliki dojam na zapadni kršćanski svijet. Međutim, unatoč molbama carigradskog cara, kao i pozivima pape Eugena IV., zapad je odbio nastupiti protiv Turaka, te objedinjuje svoje snage kasnije, kada će Turci već prodirati u zapadnu Europu.

Godine 1458. papa Pio IV. je postavio Ćryĝorija, Izidorovog učenika, na čelo Kijevske mitropolije. Istovremeno je Papa odredio novi teritorij Kijevske mitropolije, bez Moskve, koja je proglasila autokefalnost, izabravši svog mitropolita –Jonu.

Ćryĝorij II. imao je titulu Kijevskog i Ćalyčkog mitropolita te je ostao vjeran Firentinskoj uniji, utjelovljujući u svakodnevni život njezine odredbe. Kijevsko-Ćalyčka mitropolija objedinjuje jedanaest episkopija: Kijevsku, Brjansku, Smolensku, Poloc'ku, Turovsku, Luc'ku, Volodymyr-Volynjsku, Brestovsku, Peremyšljsku, Ćalyčku i Chelmsku (Holmsku).

Preuzimanjem vlade u Ćalyčkoj mitropoliji 1458. godine Kijev je vratio sebi značenje centra svih ukrajinskih zemalja. Ćryĝorija II. su priznali mitropolitom svih episkopija Ukrajine i Bjelorusije. To opće priznanje zaustavilo je latinizaciju Ukrajine s poljske strane. Za vrijeme vladavine Ćryĝorija II. Poljaci se nisu usudili miješati u poslove Ukrajinske Crkve.

---

moskovske kneževine, ali su 1392. poraženi. Time je Suzdalj prestao biti političko središte. Ipak, nastavio je biti religijsko središte. (op.prev.)

⁹¹ **Bojar** – naziv za vlastelina u Rusa; veliki zemljoposjednici najbliži caru. Termin je iz pravnih spomenika ušao i u književnost južnih Slavena. (op. prev.)

Nova moskovska mitropolija, koja je izašla iz Firentinskog sabora, zauzela je antikatoličku poziciju, postajući oružjem svjetovnih moskovskih vladara. Pod pritiskom Turaka, carigradski patrijarh se također odrekao unije. Dakle, od istočnih crkvi koje su potpisale Firentinsko sjedinjenje ostala je samo Kijevska, koja je i dalje ostala u jedinstvu s Rimom kao i za vrijeme Volodymyra Velikog.

POSLIJE FIRENTINSKI PERIOD U UKRAJINSKOJ CRKVI

Poslije Firentinskog sabora, povijesni događaj za Ukrajsku Crkvu bio je povratak sjedišta Kijevske mitropolije iz Moskve u Kijev. Kijevski mitropoliti ostavili su svoju katedru u Kijevu još 1299. godine, spašavajući se od tatarske navale. Premjestili su je na sjever, prvo u Volodymyr-Suzdaljski⁹², a zatim u Moskvu.

Formiranje i jačanje Kijevsko-Āalyčke mitropolije se protivilo planovima Moskve, koja je sebe smatrala nasljednikom Kijevske mitropolije. Nakon smrti moskovskog mitropolita Jona, episkopski sabor izabrao je mitropolita Teodozija, a car ga je odobrio, ne tražeći blagoslov carigradskih patrijarha. To je bio početak Ruske Crkve (Moskovske Crkve) koja je nedugo zatim postala patrijarhatom i već kao patrijarhat tražila prilike kako bi podredila sebi sav teritorij bivše Kijevske mitropolije.

Poljska je isto tako bila nezadovoljna time što je papa Pio II. obnovio sjedište Kijevske mitropolije u Kijevu koja je u to vrijeme bila pod Poljskom vlasti i na takav način ujedinio sav teritorij Ukrajine. Godine 1449. Poljska je sklopila dogovor s Moskvom u kojem se obvezala da neće dopustiti mitropolitu Izidoru dolazak na teritorij Kijevske mitropolije. Međutim, poslije odluke Pape, Poljaci su se složili s dolaskom mitropolita ĀryĀorija na Kijevsku katedru.

Sa svoje strane, carigradski patrijarsi, koji su pod pritiskom od Turaka odstupili iz Firentinske unije, su i dalje smatrali Ukrajsku Crkvu kao jednu od mitropolija carigradskog patrijarhata, bez obzira na to što je Kijevska mitropolija ostala u jedinstvu s Rimom. U to je vrijeme u Carigradu patrijaršijsko prijestolje postalo predmet trgovine. Turci su između raznih kandidata za patrijarha podržali onoga koji je najviše platio. Prema tome su i sami patrijarsi

---

⁹² **Vladimirsko-Suzdaljska Kneževina**- staroruska kneževina koja se u najvećem opsegu prostirala između Bijeloga jezera, rijeke Unže, sr. toka Oke i gornjega toka Volge. (op.prev.)

tražili danak od mitropolita ili episkopa koje su posvetili ili odobrili. To isto su patrijarsi činili i s ukrajinskom eparhijom.

U lipnju 1588. godine carigradski patrijarh Jeremija II., koji je bio četiri godine u progonstvu na otoku Rodosu, stigao je u Smolensk, a zatim otišao u Moskvu, gdje je ostao čak do srpnja 1589. godine. Za vrijeme dugotrajnog boravka u Moskvi knez Fedor prisilio je patrijarha Jeremiju da prizna moskovski patrijarhat i time je dovršio svečanu instalaciju prvog moskovskog patrijarha Jove, što se odvalo 26. siječnja 1589. godine za vrijeme moskovske sinode.

U srpnju te godine Jeremija je stigao u Poljsko-Litavsko Kraljevstvo s namjerom da Kijevskog mitropolita podredi Carigradskom patrijarhatu i samim tim djeluje protiv, s pretenzijama Moskve na Kijev. Sa svoje strane, poljski kralj Sigismund III. dao je patrijarhu Jeremiji dozvolu slobodnog boravka u Poljskoj kako bi uredio poslove Ukrajinske Crkve. Jeremija je svrgnuo kijevskog mitropolita Onisifora, da je nezakonito primio episkopsku posvetu te je na njegovo mjesto postavio Mihajla Rožozu kao mitropolita „Kijevsko-Āalyčkog i cijele Rusi“. Vjerojatno je sam patrijarh posvetio Mihajla Rožozu za episkopa u prisutnosti kralja Sigismunda. Osim toga, patrijarh Jeremija je imenovao Luc'kim episkopom Kyryla Terleckog, učinivši ga svojim egzarchom, to jest osobnim predstavnikom cijele Kijevske mitropolije. Dotada, egzarsi su uvijek bili kijevski mitropoliti. Tim je aktom patrijarh pokorio novog mitropolita i istovremeno srušio povijesne tradicije Ukrajinske Crkve. Kao prilog tome patrijarh Jeremija se umiješao u svađu između StavropiĀijskog bratstva i episkopa, stavši na stranu bratstva.

Svojim ponašanjem protiv ukrajinskih vladika Jeremija II. je potaknuo opće nezadovoljstvo. Mitropoliti i episkopi su se uvjerali da ne mogu očekivati podršku Ukrajinskoj Crkvi od carigradskih patrijarha, jer oni gledaju na ukrajinsko područje kao na izvor zarade za svoj osiromašeni patrijarhat.

U lipnju 1590. godine mitropolit Rožozu sazvaio je sinodu episkopa, na kojoj su svi priznali da ne žele dalje trpjeti upravljanje carigradskih patrijarha u Kijevskoj mitropoliji. Istodobno mitropoliti i episkopi su izjavili da oni formalno priznaju rimskog Papu kao poglavara Kristove Crkve bez uplitanja carigradskih patrijarha kao posrednika i da prekidaju odnose s carigradskim patrijarhatom.

Po odlasku patrijarha Jeremija iz Ukrajine, drugi veliki problem koji je uznemirio vladike Ukrajinske Crkve bile su pretenzije novog moskovskog patrijarhata na Kijevsku mitropoliju. Prvi znak napada Moskve na područje Ukrajinske Crkve je bio protest protiv pape Pija II. i njegovog imenovanja Kijevske mitropolije sa sjedištem u Kijevu. S obzirom na takvu složenu i opasnu situaciju, u kojoj se našla Ukrajinska Crkva, mitropolit Mihajlo Rožoza i vladike odlučili su svake godine sazivati sinodu u gradu Brestu.

ORIJENTACIJA ISTOČNIH CRKVI NA MOSKVU

Nakon pada Carigrada bizantski i drugi patrijarsi, lišeni državne skrbi na koju su navikli, počeli su se samostalno okretati moskovskim kršćanskim vladikama tražeći i moralnu i materijalnu podršku. Istočni patrijarsi i drugi crkveni dostojnici, jedan za drugim pokušali su posjetiti Moskvu. Do Moskve su pristizali Aleksandrijski, Antiohijski, Jeruzalemski patrijarsi tražeći pomoć. Moskovski carevi rado su ih prihvaćali i velikodušno obdarivali jer takvi su posjeti pridonijeli porastu prestiža „Trećeg Rima“, kojim se smatrala sama Moskva. Ti posjeti obično su se odvijali prolaskom kroz Poljsko kraljevstvo, što je bila prilika za stupiti u kontakt s Ukrajinskom Crkvom, pri tome izvršavajući političku dužnost i ruskog cara i turskog sultana.

O tome je imao saznanja i papinski nuncij u Varšavi, koji je 23. srpnja 1593. godine pisao kardinalu Aldobrandiniju, sekretaru Papinske države: „Dolazak Aleksandrijskog patrijarha u Poljsku, ovima ovdje se doista nije svidio, jer može donijeti zle posljedice. Osim toga traži podjelu između shizmatika i katolika, postoji sumnja da, ... nije li došao kao špijun Turaka...“.⁹³

S ukrajinske se strane na Moskvu orijentirao knez Konstjantyn Ostroz'ki, veliki dobročinitelj i pokrovitelj Pravoslavne Crkve pod Poljskom. Iako je knez bio sklon obnavljanju jedinstva s Rimom, ipak je istovremeno težio ujediniti sve istočne crkve, između ostalog i Moskovsku. Kada se ukrajinski episkopi nisu složili s tim nerealnim uvjetima, tada je knez Ostroz'ki postao odlučnim protivnikom jedinstva s Rimom. Istina, ne treba uzeti u obzir njegov kasniji progon Ukrajinske ujedinjene Crkve kao izgovor za ranjenu ambiciju. Možda je iskreno vjerovao u mogućnost crkvenog saveza Ukrajinske Pravoslavne Crkve s moskovskim pravoslavljem.

---

⁹³ Monumenta Ucrainae Historica. – t. IX.-X., Romae, 1971. – p.149.

Sam ġet'man Boġdan Hmeljnyč'ki, osloboditelj Ukrajine od Poljske i osnivač Ukrajinske kozačke države, sklopio je savez s Moskvom u nadi da će očuvati nezavisnost Ukrajine i kijevskog pravoslavlja. Ideju očuvanja pravoslavlja u Ukrajini, pod patronatom rus'kog cara Hmeljnyč'kog, predložio je patrijarh Pajsije, koji je promatrao oslobodilačku borbu kozaštva i smatrao je kao križarski pohod pravoslavlja protiv latinskog katoličanstva i njezinog saveznika – Poljske.

Iz perspektive 400 godina od Brestovske unije postaje očigledno da orijentacija na Rim i solidarnost sa zapadnim katoličanstvom je bio jedini put za spas Ukrajinske Pravoslavne Crkve i samog ukrajinskog naroda. Dok cijeli istočni pravoslavni svijet i upravitelji Ukrajinske države su išli za Moskvom, jedino su vladike nastupali protiv opće struje, a za njima je pošao i ukrajinski pravoslavni narod.

NASTAVAK POLJSKOG PRITISKA NA UKRAJINSKO PRAVOSLAVLJE

Kijevski mitropolit-arhiepiskop Ģryġorij II. koristio se posebnim autoritetom. Za vrijeme njegove vladavine na kijevskom prijestolju tijekom 14 godina poljska biskupija se nije usudila uplitati u poslove Ukrajinske Crkve. Premještaj sjedišta Kijevske mitropolije iz Moskve u Kijev po nalogu pape Pija II., zajedno s povlačenjem moskovskih eparha iz Kijevske mitropolije, dalo je Kijevskoj Crkvi više ukrajinskog nacionalnog karaktera. Time je Firentinska unija bila most između kijevskog kršćanstva Volodymyra Velikog i Brestovske unije u povijesti Ukrajinske Crkve, kojim se zauvijek uspostavilo jedinstvo Ukrajinske Crkve s Rimom krvlju brojnih mučenika i ispovjednika.

Poljska biskupija dala si je zadatak da Ukrajinska Crkva potpuno pripada Ekumenskoj Crkvi i da je njezina episkopija ravnopravna s latinskom. Unatoč tome, Poljska je ipak postupno težila realizirati svoj plan prema Ukrajini: njezinu potpunu asimilaciju, najprije religijsko-obrednu, zatim nacionalnu.

Nakon smrti mitropolita Ģryġorija II (1472. g.), poljska biskupija je ponovno započela s uplitanjem u poslove Ukrajinske Crkve. Na mjesto Ģryġorija ukrajinski su episkopi za mitropolita izabrali Smolenskog episkopa Mihajla Petruča. Međutim, protiv tog izbora je nastupio poljski episkopat. Prema crkvenim kanonima, ukrajinske su vladike zamolili Papu da potvrde njihov izbor. Istovremeno su se požalili na politiku poljskih biskupa. Papa je potvrdio

izbor i zabranio je poljskim biskupima uplitanje u poslove ukrajinske episkopije. Slični nesporazumi su se ponovili i u vrijeme izbora mitropolita Josifa (1498. – 1501.). Rim je iznova zabranio uplitanje u poslove Ukrajinske Crkve, a pogotovo prekrštavati Ukrajinke po latinskom obredu, kao da prvo krštenje ne vrijedi. Nakon toga poljski kler je odbio prekrštavati, ali ne i zaustaviti povlačenje ukrajinskih vjernika na latinski obred. Kako je pisao poljski povjesničar Ljevicki: „Poljska je htjela crkvenu uniju, ali ne takvu kakva je dogovorena u Firenci, izjednačavanje obreda. Ona je htjela uniju za latiniziranje i poloniziranje ukrajinskog stanovništva, uniju koja bi bila oruđe poljske politike“.⁹⁴

Početak XVI. stoljeća u zapadnoj crkvi su se proširile protestantske struje, između ostalog luteranstvo i kalvinizam. Potonji je imao posebnu popularnost među velikašima, naročito u Poljskoj. A također se proširio i među ukrajinskim plemićima.

Iako je protestantizam zadao veliki udarac Katoličkoj Crkvi, ona je ipak i dalje nastavljala s procesom samoobnavljanja. Tome je u velikoj mjeri pridonio i Tridentski Ekumenski sabor 1545. godine u Sjevernoj Italiji. Zahvaljujući apostolskom radu, osobito novom svećeničkom redu isusovaca, širenje protestantizma je prestalo.

Protestantizam je naštetio i Ukrajinskoj Crkvi. Nakon Lublinske unije 1569. godine na području Volynja i Kijevščine započelo je masovno preseljenje poljskih velikaša, koji su postavili novi poredak u ukrajinskim zemljama. Među velikašima je bio veliki broj kalvinista koji su podcjenjivali Ukrajinsku Crkvu, a pravoslavne hramove su smatrali svojim vlasništvom i izvorom prihoda. U teškom stanju se posebno našla Ukrajinska Crkva u Ćalyčyni, gdje samovolja poljskih velikaša nije poznavala granice. Veliki broj ukrajinski bojara je prešao na latinski obred i polonizirali su se. Poljski isusovci osnovali su svoje škole u Lavovu, Luc'ku, Kijevu te u mnogim drugim mjestima. Isusovački kolegiji odgajali su djecu ukrajinskih plemića u latinsko-poljskom duhu, s prezirom su se odnosili prema Ukrajinskoj Crkvi i svećenicima koje su često smatrali neobrazovanima, a ukrajinski episkopi nisu uživali društveno poštovanje koje su imali latinski biskupi u državnom rangu senatora kraljevstva.

Kako bi zaustavili polonizaciju i protestantizam na Ukrajinsku Crkvu, u većini gradova u blizini crkava organizirala su se bratstva koja su otvarala škole, skloništa za siromašne i bolesne. Međutim, carigradski patrijarsi često su iskorištavali ta bratstva za svoje ciljeve i učinili su ih nezavisnim od episkopske vlasti, što je dovelo do konflikta između bratstava i

---

⁹⁴ Cit. za Kost' Pondas. Povijest Ukrajinske Crkve. – Lavov, 1992. – str. 58

episkopa. U bratstva su se neprimjetno uvlačili elementi protestantizma koji su utjecali na bogoslovne poslove, što je također nastavljalo svađu između bratstava i episkopije. Sve te nesuglasice iskorištavali su carigradski patrijarsi ograničavajući tako vlast kijevskog mitropolita i episkopa na korist patrijarha kojemu su neposredno podređeni neka bratstva.

Ukrajinski magnati, koji još nisu prešli na stranu Poljske Crkve ili na stranu kalvinista, ujedinili su se oko kneza Kostjantyna Ostroz'kog; imanja koja su brojila gotovo tisuću crkava i dvije episkopije: Luc'ko-Ostroz'ku i Volodymyrsku. Oni su težili podići Ukrajsku Crkvu i kulturu iz propasti. A ta propast je bila velika.

Sam knez Konstjantyn Ostroz'ki je jako zabrinut za Ukrajsku Crkvu. Stupio je u kontakt s vladikama predstavljajući im istinsko stanje Crkve i potaknuo ih je da pronađu izlaz iz tog bijednog stanja. Dana 21. lipnja 1593. godine Kostjantyn Ostroz'ki pisao je Volodymyrskom episkopu Ipatiju Potiju: „Ni od čega drugog se nije među ljudima razmnožila takva lijenost, nedostatnost i takvo odstupanje od vjere, nego najviše od toga što nedostaje učitelja, nedostaje propovjednika Božje riječi, nedostaje propovijedanja. A s tim je nastupilo uništenje i uništenje hvale Božje i njegove Crkve: nastupila je glad slušanja Božje riječi, nastupilo je s tim odstupanje od vjere i zakona... A s moje strane, piše knez, po drugi put i po treći put molim – radi Boga, Vaša Milosti, zbog dužnosti svoje pastirske, kao i zbog bojazni od Božje kazne, težite tome da ondje učinite nešto dobro i date neki dobar početak...“ Vladike, sa svoje strane, ne vidješe drugog izlaza iz takve bolne situacije nego orijentirati se na Rim, s kojim je Kijevska Crkva živjela u jedinstvu od samog početka svoga postojanja.“

ZA RADIKALNO UJEDINJENJE S RIMOM

Neizravnim uzrokom traženja radikalnog razrješenja problema Ukrajske Crkve, osiguranje samog njezinog postojanja je bio posjet carigradskog patrijarha Jeremija II 1589. godine. Ukrajini, za to vrijeme on je prouzročio toliko sukoba i neprijateljstava između crkvenih bratstava i episkopa, da su se oni odlučili zauvijek prekinuti zavisnost od carigradskih patrijarha, sklopivši uniju s Rimom neovisno o drugim patrijarsima.

Unija Ukrajske Crkve s Rimom je zamišljena potpuno drukčije od Firentinske. U Firenci se govorilo o doktrinarnim poslovima, o izgladivanju razlika bogoslovnog karaktera između istočnih i Latinske Crkve. Za Ukrajsku Crkvu glavno je bilo priznanje prvenstva rimskog Pape kao poglavara i pastira Ekumenske Crkve. Doktrinarni poslovi ostali su izvan

rasprave jer je Kijevska Crkva tijekom stoljeća očuvala kršćansku vjeru Volodymyra Velikog, bila je pravoslavna i istovremeno je priznavala prvenstvo rimskog arhijereja.

U projektu unije ukrajinski episkopi su konačno prekinuli veze s carigradskim patrijarhatom koji, budući da je razdvojen od Rima, predstavlja najveću prepreku sjedinjenja Ukrajinske Crkve s Papom. Takvo stanje Ukrajinske Crkve nije bilo normalno. Poznato je da je za vrijeme Volodymyra Velikog, kada je carigradski patrijarhat bio ujedinjen s Rimom, Kijevska Crkva bila autonomnom arhiepiskopijom i jedino po obredu je ulazila u sastav carigradskog patrijarhata, a po planovima kneza Volodymyra u dogovoru s Rimom, nedugo zatim je mogla dobiti status patrijaršije. Međutim, Carigrad je uništio te planove, a kada je Kijevska država pala, pretvorio je Kijevsku arhiepiskopiju u običnu misijsku mitropoliju, nad kojom patrijarh ima neograničena prava. Zapravo, ove su okolnosti i potaknule episkope Ukrajinske Crkve da se konačno otrgnu od zavisnosti carigradskog patrijarhata i vrate Kijevskoj arhiepiskopiji, koja se izjednačavala s patrijarhatom.

Drugi problem ujedinjenja s Rimom bio je zahtjev episkopa Ukrajinske Crkve da se izjednači njihova episkopija s biskupijom Latinsko-Poljske Crkve. U Poljskoj državi diskriminacija pravoslavnog svećenstva je bila velika. Talijanski prelat i papinski ceremonijar, boraveći u Ukrajini za vrijeme proslave Brestovske unije 1596. godine, je napisao: „U Poljskom kraljevstvu ima i Grka i Latinjana. I često u jednom i tom istom gradu bude po dva biskupa: jedan latinski biskup, a drugi grčki. Međutim, u Poljskom kraljevstvu svi latinski biskupi, osim biskupskog dostojanstva, imaju još i dostojanstvo senatora i ostvaruju svjetovnu vladu u državi. Oni su prvi senatori u kraljevstvu, mogućnost koju nemaju rus'ki episkopi.“⁹⁵

Ovu diskriminaciju osjetili su na svojoj koži svi Ukrajinci, a prije svih episkopi i kler. Sa svoje strane, ukrajinske vladike isticali su da njihovi zahtjevi za izjednačavanjem s latinskim vladikama u senatorskom dostojanstvu nisu utemeljeni na uvjerenjima osobnog prestiža, već za prestiž i dobro Ukrajinske Crkve i članova koji su se osjećali poniženima.

Treći glavni problem Ukrajinske Crkve nakon njezinog radikalnog odvajanja od carigradskog patrijarhata bilo je njezino kanonsko formiranje u samostalnu posebnu Crkvu, nezavisnu od ijednog patrijarhata. Razrješenje tog teškog problema se nalazi u stvaranju Kijevske arhiepiskopije s patrijaršijskim pravima i perspektivom uzdizanja do samostalnog patrijarhata.

---

⁹⁵ Documenta unonis Berestensis Auctorum. – Romae, 1970. – p. 377.

Potpuno odvajanje Ukrajinske Crkve od Carigrada, izjednačavanje njezinih prava s Latinskom Crkvom u Poljskom kraljevstvu te zaštita od Moskovskog patrijarhata, uzrokovalo je snažnu reakciju i otpor Carigrada, Poljske i Moskve. Za savladavanje tog otpora bilo je potrebno da ukrajinske vladike pokažu hrabrost i spremnost žrtvovati se u ime postizanja postavljenog cilja. Međutim, treba istaknuti da u planovima ukrajinskih vladika osamostaljenje Crkve od Carigrada i Moskve i borba za ravnopravnost s Latinskom Crkvom nisu bile glavnim zadaćama ujedinjenja. Cilj je nosio mnogo dublji, duhovni i crkveni karakter – spasenje duša kroz preporod Ukrajinske Crkve u duhu Evanđelja, „kako bi mogli upravljati, kako su izjavili u svom zajedničkom pismu 1590. godine, episkopima, po crkvenom statutu, lakše je održavati vjerno stado, po kanonima i zakonima Božjim, isto kao i iskorijeniti zle običaje... Jer naša obaveza nam naređuje da se brinemo za naše spasenje, kao i za spasenje kršćanskog pučanstva, tih Kristovih ovaca, što nam ih je sam Bog dao.“⁹⁶ Ostatak zahtjeva ukrajinskih vladika su bili samo prijeko potrebni uvjeti za duhovni preporod Ukrajinske Crkve i naroda.

Episkopi Kijevsko-Ġalyčke mitropolije su održavali periodične sinode u gradu Belzu, na granici između Volynja i Ġalyčine. Mitropolit Mihajlo Roĝoza sazvaio je u lipnju 1590. godine sinodu u gradu Brestu, na kojoj je prisustvovalo 6 vladika. Poslije završetka sinodskih sastanaka episkopi su izdali zajedničko pismo o potrebi općeg obnavljanja Ukrajinske Crkve: „zbog toga što su u (našoj) Istočnoj Crkvi veliki progoni česti; zbog toga što na nas bacaju neviđene i nečuvene terete s razliĝitih strana. Također ima velikih neslaganja među svećenstvom..., i na puno je mjesta smanjenja hvala Božja... Mi smo odlučili i odredili te ovim pismom ustanovili da nas same i naše svećenstvo naše svete Crkve... okupimo se svake godine svi mi i sve naše svećenstvo... na određenu godinu i vrijeme... u Brestu Litavskom...“⁹⁷. Prva sinoda bila je održana 1591. godine.

Ovo su pismo potpisali svi sinodski oci, pa i sam Mihajlo Roĝoza, arhiepiskop-mitropolit kijevski i ĝalyĝki, te cijele Rusi; Myletij Hrebtoviĝ, volodymyrski episkop i kijevski arhimandrit; Kyrylo Terlecki, egzarh Božje milosti Kijevske mitropolije, luc'ki i ostroz'ki episkop; Leontij Polĝycki, turovski i pinski episkop; Doinizij Zbyrujski, chelmski (holmski) episkop; Gedeon Balaban, lavovski i kam“janec”-podiljs'ki episkop.

Kao dodatak tog „zajedniĝkog pisma“ 24. lipnja 1590. godine u „Odlukama arhiepiskopa i episkopa“ pojavila se izjava ukrajinskih episkopa o ujedinjenju s Rimom. Izjavu

---

⁹⁶ Monumenta Ukrainae Historica. – T. IX.-X. – p. 5.-8.

⁹⁷ Ibid – str. 7

je potpisalo četiri episkopa. U njoj je izražena želja za imanjem Rimskog arhijereja, nasljednika apostola Petra kao svog najvišeg pastora, istovremeno „želeći nemati izmjena u našim crkvenim ceremonijama i u svim poslovima, to jest služba i crkveni poredak ostaju takvima kakvima ih odavno održava naša Istočna Crkva, i u tom samom poretku ostaju očuvani. Iznova Njegovu Kraljevsku Milost molimo da naše slobode budu ispunjene privilegijama i stavkama koje mi damo“. Ovo pismo, čitajmo na samom kraju, s našim vlastoručnim potpisima smo predali našem starijem ocu Kyrylu Terleckom, luc'kom i ostroz'kom egzarhu i episkopu. Brest 24. lipnja 1590. godine.

Vlastoručni potpisi: Kyrylo Terlecki – Leontij Polčycki – Gedeon Balaban – Dionizij Zbyrujski.⁹⁸

Godine 1593. kolegiju ukrajinskih episkopa se priključio Ipatij Potij, vrlo obrazovana osoba, bivši Brestovski kaštelan i senator kraljevstva. Postao je nasljednik Volodymyrskog episkopa Myletija Hrebtoviča. Episkopsko posvećenje Ipatij je primio od mitropolita Mihajla Rožoze. Zajedno s episkopom Kyrylom Terleckim, Potij je postao velikim borcem za prava Ukrajinske Pravoslavne Crkve u ujedinjenju s Rimom. Po Rožozi, on je od 1600. do 1613. godine bio kijevski mitropolit.

Dana 2. prosinca 1594. godine ukrajinski episkopi su počeli određivati uvjete jedinstva s rimskim prijestoljem, koji bi sačuvali Ukrajinsku Crkvu i njezinu pravoslavnu vjeru, obred, sa svim liturgijskim tradicijama istočnih crkvi, posebno Kijevsko-Āalyčku. O službenoj želji za sklapanjem unije s Rimom apostolska stolica je bila obaviještena po nunciju u Varšavi.

Dinamizam unijatskog procesa je osiguravao novoizabrani episkop Ipatij Potij, namećući sa svih strana kontakte sa svojim i drugima koji su bili zainteresirani za problem sjedinjenja s Rimom. Tome je pridodao svoj veliki autoritet i neviđene osobne sposobnosti.

Na Brestovskoj sinodi 1595. godine bio je pripremljen nacrt Članaka – uvjeti po kojima je Ukrajinska Pravoslavna Crkva pristupila ujedinjenju s Rimom. Određena su bila 33 uvjeta po djelovanju dvaju episkopa – Ipatija Potija i Kyryla Terleckog, a zatim prodiskutirana, donesena te 1. lipnja 1595. godine, po starom stilu, su ih potpisali mitropoliti i episkopi.

---

⁹⁸ Ibid. – p. 7-8.

Osim opće izjave da Ukrajinska Crkva preuzme sve odluke Firentinskog sabora kršćanske pravoslavne vjere, u uvjetima su sadržani i zahtjevi crkvenog i svjetovnog karaktera za očuvanje interesa Ukrajinske Crkve.

Ovdje je sadržaj nekih članaka:

- Očuvati istočne obrede i običaje Ukrajinske Crkve
- Preuzimanje Gregorijanskog kalendara ovisi od dogovoru među vjernicima
- Oženjeni kler mora biti zaštićen
- Episkopi moraju birati između svojih kandidata, a ne tuđinaca
- Episkopsko posvećenje davat će mitropoliti
- Bit će vraćeni crkveni posjedi, koje su zaplijenili Latinjani
- Država će pomagati episkopiji protiv svećenika-pobunjenika
- Bit će zabranjeno odvlačenje ukrajinskih vjernika na latinski obred
- U granicama Poljskog kraljevstva kralj ne smije dopustiti pismo i prisegu carigradskog patrijarha

U posljednjem članku ukrajinske su vladike izjavili da oni opunomoćuju episkope Ipatija Potija i Kyryla Terleckog moliti Svetog Oca i kralja da potvrde ove Članke te će osigurati njihovo izvršavanje, „... jer onda bi i drugi, koji su još neodlučni, vidjevši da smo primili sve što je naše, ubrzo došli za nama u sveto jedinstvo.

Izdano 1595. godine Božje, dana 1. lipnja za po starom stilu.“

Dalje su potpisali mitropolita te episkopa.

Ipatij Potij i Kyrylo Terlecki su predali članke Svetom Ocu po apostolskom nunciju u Varšavi. Nuncij Malaspina uvjeravao je da će, poznavajući veliku naklonost Svetog Oca prema ujedinjenju Ukrajinske crkve s Rimom, papa zadovoljiti sve zahtjeve ukrajinskih vladika.⁹⁹

Osim intenzivne sinodske pripreme unije s Rimom, vladike su po episkopijama održali mjesne sinode. U siječnju 1595. godine na episkopskoj sinodi u Lavovu Gedeon Balaban je zajedno s članovima te sinode potpisao izjavu da Lavovska episkopija odobrava ujedinjenje s Rimskom Crkvom. Međutim, kasnije je Balaban pod pritiskom bratstava i prijetnji kneza

---

⁹⁹ Ibid. – p. 173

Konstjantyna Ostroz'kog promijenio svoj stav glede unije, što je zadalo veliki udarac u procesu ujedinjenja.

S ukrajinskog prevela Andreja Tominac

9.1.2. Наукові тексти про Крим

Практика перекладу науково-популярного тексту відбувалася на практичних заняттях курсу Теорія і практика перекладу. Зокрема, здійснювалися переклади текстів до планованих до друку видань бібліотеки Ucrainiana Croatica, присвячених історії Криму, як і історії Греко-Католицької Церкви України. З метою ілюстрації та презентації практичної роботи додаємо переклади текстів з історії Криму з української мови на хорватську.

Autori

Autorski kolektiv knjige „Povijest Krima“ čine akademski i sveučilišni povjesničari i znanstvenici za orijentalne studije.

Олександр Галенко (Oleksandr Ğalenko) (*Voditelj autorskog kolektiva knjige „Povijest Krima“*) – puno ime Oleksandr Ivanovyč Ğalenko (rođen 21. prosinca 1960.), je ukrajinski povjesničar, turkolog, bavio se proučavanjem povijesnih izvora. Magistar povijesnih znanosti, voditelj Sektora za proučavanje civilizacija na području Crnog mora, Odsjeka za povijesne regionalne studije na Institutu za ukrajinsku povijest Nacionalne akademije znanosti Ukrajine, docent na Katedri za povijest Nacionalnog sveučilišta *Kijevsko-mogiljanske akademije* (od 2014.).

Тетяна Бикова (Tetjana Bykova) – puno ime Tetjana Borysivna Bykova, rođena 26. ožujka 1971. u Kijevu, magistra povijesnih znanosti, znanstveni istraživač na odsjeku za povijest Ukrajine 20-ih i 30-ih godina XX. stoljeća na Institutu za ukrajinsku povijest Nacionalne akademije znanosti Ukrajine.

Владислав Верстюк (Vladyslav Verstjuk) – Puno ime Vladyslav Fedorovyč Verstjuk (rođen 3. kolovoza 1949.) ukrajinski je znanstvenik, istraživač povijesti Ukrajine XX. stoljeća, magistar povijesnih znanosti (1992.), profesor (2002). Zamjenik direktora Instituta za nacionalno sjećanje Ukrajine. Dobio je počasno zvanje djelatnika za znanost i tehniku Ukrajine (2001).

ПЕРЕКЛАДЕНІ ПРАЦІ:

Галенко, Олександр (керівник авторського колективу), Бикова, Тетяна, Верстюк, Владислав, та інші. „*Історія Криму. В запитаннях та відповідях*“. Національна академія наук України, Інститут історії України, Київ, Видавництво Наукова думка, 2015

1. Які історичні назви мав Кримський півострів? (*Олександр Галенко*).
2. Якими були наслідки червоного терору в Криму 1920–1921 рр.? (*Владислав Верстюк*).
3. Як здійснювався терор проти кримськотатарської інтелігенції у 1928–1930 рр.? (*Тетяна Бикова*).

Povijesni nazivi krymskog poluotoka

Nazivi koje su Grci dali poluotoku zauvijek su se očuvali u europskoj geografskoj tradiciji. Nazivi „Taurija“ ili „Taurika“, potječu od imena naroda Tauri. Prvi put spominju se u djelu „Peripl ili Plovidba morem uz obale nastanjene Europe“ Pseudoskilaka, anonimnog pisca iz IV. stoljeća prije n. e. koji se predstavljao za Skilaka iz Karijande, grčkog kapetana iz VI. stoljeća prije n. e. koji je bio u službi Perzijanaca. Također, poluotok se na grčkom nazivao Hersonez Taurički, odnosno Taurijski poluotok. To su bila glavna imena kojima su Europljani imenovali poluotok približno do kraja XVII. stoljeća.

Ime „Krym“ turkijskog je podrijetla. Isprva je to bio naziv grada (danas grad Staryj Krym), administrativnog središte mongolskog *tumena*, odnosno provincije, koja je po potrebi mogla dati vojsku do 10 000 vojnika. Novi je naziv svjedočio o promjenama koje su nastale nakon mongolskog osvajanja. Navedeni tumen prostirao se između Dnjepra i Dona, dakle nije uključivao samo poluotok, nego i znatno veće kopnene površine. Postojao je već za vrijeme papinskog izaslanstva pod vodstvom dal Piano dei Carpinija k Mongolima 1245. – 1247. Sam grad Krym prvi se put spominje 1262./1263. kada su kroz njega prošli izaslanici mamelučkog sultana Baibarsa na putu k Berkeu, kanu Zlatne Horde. Ime „Krym“, kako se pretpostavlja, označavalo je „jarak“. Istovremeno to je vojno sjedište nosilo i drugi naziv – „Solhat“ što je značilo „lijevo krilo“. Odrednica „lijevo“ ukazivala je na njezinu sporednost u odnosu na vojno sjedište desnog krila. Potonje, „desno krilo“, bilo je smješteno u naselju Eski-Yurt (metaforički „stara prijestolnica“) na području današnjeg grada Bahčysaraja. Ali Krym/Solhat postao je važniji zahvaljujući, najvjerojatnije, blizini glavnih središta međunarodne trgovine, kao što su Sudak i Kafa. Zato se, uostalom, područje ulusa¹⁰⁰ počelo poistovjećivati upravo s tim gradom.

Značajna trgovina odvijala se također sušnim područjem u kopnenom dijelu Krymskog ulusa, u smjeru istok – zapad. Zahvaljujući tome, ondje su također niknuli važni gradovi, a jedno vrijeme tamo je bilo smješteno i vojno sjedište Mamaja (Mamajev grad), poznatog političara iz doba anarhije u Zlatnoj Hordi od 1369. do 1380. g. Međutim, trgovina je oslabjela krajem XIV. stoljeća, a Krym/Solhat očuvao je vodeću gospodarsku i političku ulogu. Još 1438.

---

¹⁰⁰ Ulus – na krimskotatarskom jeziku označava riječ država, nacija (op. prev.)

g. stanovnici stepe taj su grad nazivali „ordu-bazar“ („sjedište-bazar“), kako se tradicionalno imenovala prijestolnica ulusa. Premda se među đenovskim posjedima našao i znatno veći grad – Kafa, ti su se posjedi smatrali podređenima Zlatnoj Hordi. U znak toga, đenovski se novac kovao s pečatom Zlatne Horde (Ulus Džudži). Zato u očima Tatara Kafa nije mogla zamijeniti važnost Kryma/Solhata.

Na taj se način političko i gospodarsko središte ulusa Zlatne Horde smjestilo upravo na dijelu poluotoka. Budući da su kopnena područja opustjela, između ostalog i zbog gubitka sjevernog dijela uslijed širenja Velike Kneževine Litve i Moskovske Kneževine krajem XIV. stoljeća, glavni ljudski resursi ulusa nalazili su se na poluotoku. Poluotok se pretvorio u središnje područje ulusa, a kanal na prevlaci s tvrđavom Or (Perekop) ili Or Kapy (Vrata u Perekopu) postao je njegova granica. Tako je turkijsko stanovništvo poluotok nazivalo po gradu koji su smatrali glavnim – Kirim adasi („otok“ Krym). Područje izvan granica poluotoka dobio je naziv Or-Tašrasy, tj. „Zaorje, područje iza Ora/Perekopa“. S druge strane, za susjedne države tvrđava Or postala je glavno obilježje ovog ulusa, a potom i države pa se upravo njezinim imenom Krymski Kanat nazivao – Perekopska Tartarija (Tartaria Precopensis). No Europljani su ipak prihvatili i turkijski naziv za poluotok Krym. Barem od sredine XVI. stoljeća na europskim se kartama susreće njegov latinizirani oblik „Crimea“, ali u početku se on, kao i nazivi „Mala Tartarija“ ili „Perekopska Tartarija“, odnosio na cijeli teritorij Krymskog Kanata, dakle na poluotok zajedno s kopnenim dijelom. Ponekad, zbog nerazumijevanja turkijskog govora, Europljani su koristili oblik „Krimenda“, što je bio lokativni oblik turkijskog naziva, odnosno „u Krymu“.

Na europskim se kartama krymski poluotok do kraja XVII. stoljeća, također, često označavao kao Gazarija. Ovaj naziv potječe od popularnog i službenog naziva koji je Republika Genova koristila za imenovanje svojih kolonija na obalama Crnog mora. Njihovo administrativno središte bio je grad Kafa (današnja Feodosija). Sam naziv Gazarija bez sumnje upućuje na Hazare.

Nakon pripojenja Krymskog Kanata Ruskom Carstvu 1783. godine, ruski vlastodršci pod utjecajem vlastitog *filhelenizma* ili *tatarofobije*, u službenu upotrebu vratili su grčki naziv Taurika (dakle „Taurijski poluotok“), ali naziv „Krym“ zadržao je popularnost.

Prema odredbama ruske carice Katarine II. od 13. (2.) i 19. (8.) veljače 1784. godine, na teritoriju pripojenog Krymskog Kanata stvorena je Taurijska oblast, a 20. listopada 1802.

godine, prema naredbi ruskog cara Aleksandra I., utemeljena je na toj istoj zemlji Taurijska gubernija koja je postojala sve do 1921. godine.

S ukrajinskog prevela Andreja Tominac

Posljedice crvenog terora na Krymu 1920./1921.

Nakon osvojenih krymskih prevlaka, zapovjednik crvenih na Južnom bojištu, Mihail Frunze, putem radija se obratio zapovjedniku bjelogardijaca, Pjotru Vrangelu, s prijedlogom da se preda u roku od 24 sata. „Svim vojnicima Krymske vojske – isticao je, – život je zajamčen, a oni koji žele, bit će slobodni otići izvan granica... Svatko tko preda oružje dobit će priliku da poštenim radom okaje svoju krivnju pred narodom.“ Istovremeno, na bojišnicu je stigla naredba M. Frunzea kojom se isticalo kako Crvena armija ne traži osvetu, a vojnike je pozvao „da poštede one koji se žele predati u zarobljeništvo.“ Međutim, događaji koji su uslijedili razvijali su se po potpuno drugom scenariju. Saznavši za prijedlog koji je M. Frunze ponudio P. Vrangelu, V. Lenjin se razljutio: „Iznimno sam iznenađen pretjerano pomirljivim uvjetima... Ako ih neprijatelj ne prihvati, tada, po mom mišljenju, ne smije ih se ponovno ponuditi, treba se nemilosrdno s njima obračunati.“

Dana 13. studenog M. Frunze naredio je vojnicima Južnog bojišta da do 20. studenoga u potpunosti zauzmu cijelo područje poluotoka. Tog istog dana druga konjička armija i mahnovci¹⁰¹ zauzeli su Simferopolj. Nakon što su izgubili perekopske utvrde bijeli su se gotovo prestali opirati. Preostali dio njihove vojske žurno se ukrcavao u brodove u krymskim lukama i krenuo prema Turskoj. Dana 16. studenog M. Frunze poslao je telegram V. Lenjinu: „Danas je naša konjica zauzela Kerč. Južna je bojišnica likvidirana.“

Sovjetska je historiografija ovaj telegram obično predstavljala kao posljednju točku u razvoju građanskog rata. Zapravo, operacija Krym imala je drugačiji, zastrašujući završetak. Po naredbi V. Lenjina, nakon zauzimanja Kryma, ovdje je bila pokrenuta kaznena ekspedicija velikih razmjera. Stvorena su izvanredna tijela vlasti, prije svega Krymski revolucionarni odbor (Krymrevkom) na čijem je čelu bio etnički Mađar, Bela Kun. Važna ličnost u novoj vlasti bila je Rozalija Zalkind poznatija kao Zemljačka, sekretar Krymskog komiteta RKP(b)-a... Upravo su oni postali glavnim predvodnicima lenjinističke ideje nemilosrdnog obračunavanja.

Na izlazu iz Kryma postavljena je mreža kontrolnih točaka čiji je zadatak bila filtracija svih građana koji su pokušali napustiti područje poluotoka. Izvješća posebnog odjela 4. armije crvenih oslikavaju poražavajuću sliku divljeg lova na bivše vrangelovce, kao i na civilno

---

¹⁰¹ Mahnovci – sljedbenici Nestora Mahna, ukrajinskog anarhista, od 1918. sa svojim postrojbama ratovao najprije protiv njemačko-austrijske vlasti, a zatim (do 1921.) protiv Crvene armije i protiv bjelogardijaca.

stanovništvo koje je došlo na Krym iz kontinentalnog dijela u nadi da će ovdje naći mir i spokoj. Takvih je bilo na desetke, ako ne i na stotine tisuća.

Kako bi ih otkrili, čekisti su se bavili obavještajnim radnjama, iskorištavali su nekadašnje boljševičko podzemlje, dojavljivače i doušnike. Svim bivšim vojnicima vrangelovske vojske bilo je naređeno da se jave na registraciju. Oni koji su izvršili ovu naredbu, bačeni su u zatvor ili pred „Izvanrednu komisiju“, a zatim su strijeljani. U ranije spomenutom izvješću bilo je objavljeno da je od 7. do 15. prosinca 1920. bilo strijeljano 318 vrangelovaca. U Feodosiji su vojne zarobljenike strijeljali strojnicama u skupinama od 100 do 300 ljudi, a leševi su bili bačeni u jaruge na rtu Sv. Ilije. Kako bi se stekao dojam o tim pogubljenjima dovoljno je pročitati izvješća Odjela za vojnu cenzuru, posebnog odsjeka 4. armije koji se bavio cenzuriranjem privatne korespondencije. Navest ćemo nekoliko ulomaka pisama koje je cenzura uklonila. „Za vrijeme odlučujućih borbi za zauzimanje Syvaša, a potom i Kryma, naši predstavnici vojnih sudova bili su najsiroviji: strijeljali su bjelogardijce u grupama, sudili i svojim. Koliko žrtava i patnje. O tome bi se mogli voditi dugi razgovori.“ – napisao je istražitelj Revolucionarnog suda 3. divizije. „Ovdje strijeljaju na tisuće i na desetke tisuća ljudi.“ – izvijestio je nepoznati pošiljatelj iz Jalte 4. prosinca 1920. godine. „Za smrtnu kaznu dovoljna je samo riječ „plemić“ (da ne spominjem časnike i vojnike; njih na samrti dižu iz vojne bolnice i vode ih u šumu gdje ih strijeljaju sve od reda). Doseljenje nakon 1918. smatra se zločinom, baš kao i obrazovanje. Sve, ali baš sve može biti razlogom da te tijekom noći uhvate i dovedu pred Izvanrednu komisiju. Ujutro, obiteljima daju dio odjeće koja ne podliježe rekviziciji (dio ostaje), liječnici, inženjeri... – sve ih kose. Spašavajte ljude, to nisu sudovi, to nije borba protiv kontrarevolucije, već uništavanje kulturne snage zemlje.“ Čak su u ožujku 1921. iz Simferopolja izvijestili: „[...] mnogo je strijeljanja, odlazimo do jarka gledati strijeljane žrtve, neke su već izgrizli psi, no nitko ih ne pokapa.“

Ljude su ubijali bez suđenja i istrage, po popisima koje su jedva stigli sastaviti. Razlog strijeljanja mogla je biti vojna služba, socijalno podrijetlo, zanimanje, promjena mjesta stanovanja itd. U knjizi L. Abramenka „Posljednji dom: Krym 1920. – 1921.“, navode se deseci popisa strijeljanih, koje je autor, bivši tužitelj, uspio pronaći u arhivima. Na njima se nalazi na tisuće prezimena i uništenih sudbina. Suvremeni znanstvenici skloni su vjerovati da je crveni teror na Krymu odnio živote 96 000 ljudi.

S ukrajinskog prevela Andreja Tominac

Tetjana Bykova

Teror protiv krymskotatarske inteligencije 1928. – 1930. g.

Represije širokih razmjera protiv krymskotatarske inteligencije (a nedugo zatim i cijelog krymskotatarskog naroda) započele su 1928. g. sudskim procesom Velija Ibrajimova. Njegovi stalni istupi kao čelnik krymskog Centralnog izvršnog komiteta protiv preseljenja Židova na poluotok i usmjerenost na zaštitu interesa krymskotatarskog stanovništva izazvali su nemire u vrhu partijskog vodstva. „Slučaj“ V. Ibrajimova preuzela je Centralna kontrolna komisija Centralnog komiteta Svesavezne komunističke partije boljševika (CK SKP(b)). Na njezin prijedlog 6. siječnja 1928. g., stvorena je komisija pod vodstvom narodnog komesara pravosuđa N. Jansona. U njezin sastav ušli su predsjednik Vrhovnog tribunala J. Peters i tužitelj Ruske SFSR N. Krylenko. Komisija je odobrila odluku o uhićenju V. Ibrajimova.

U Simferopolju se od 23. do 28. travnja 1928. g. održavao sudski proces koji je obilježio povijest Kryma. Pred sudom se našlo 16 osoba optuženih za „antisovjetske kontrarevolucionarne radnje“. Presuda suda mogla se predvidjeti: petnaestero optuženih osuđeno je na različite zatvorske kazne, a bivši čelnik Centralnog izvršnog komiteta, V. Ibrajimov, osuđen je na smrt.

Tijekom sudskog procesa V. Ibrajimova optuživali su za ubojstvo crvenog partizana Čolaka, za pokušaj ubojstva siromašnog seljaka Sejdametova te za financijske malverzacije. Slučaj su završili optužbama za „tatarsko buržoazijski nacionalizam“. Međutim, te se optužbe ne mogu smatrati stvarnim motivima na temelju kojih je tadašnjem krymskom rukovoditelju donesena smrtna presuda. Nakon nekog vremena, 30-ih godina XX. st., V. Ibrajimov optužen je i za „sudjelovanje“ u strijeljanju članova vlade Sovjetske Republike Tauride u travnju 1918. g. u što on uopće nije bio uključen.

Dugo vremena pri ocjeni djelatnosti V. Ibrajimova služilo se stavovima nastalima tijekom 30-tih godina XX. stoljeća. Verzija priče da su on i njegovi pristaše, „iskoristivši političku sljepoću nekih radnika u Oblasnom komitetu Partije prodrli do Vijeća narodnih komesara i Centralnog izvršnog komiteta Republike Krym, da su tijekom godina provodili kontrarevolucionarne rušilačke radnje te da su otkriveni tek 1927. g.“, bila je lajtmotivom povijesnih publikacija dugi niz godina. Tek u lipnju 1990. g., odlukom predsjedništva

Vrhovnog suda RSFSR-a, Veli Ibrajmov bio je rehabilitiran, što je otvorilo mogućnosti da se razmotre događaji iz 1928. g.

Danas postoji nekoliko verzija o razlozima političkog i fizičkog likvidiranja čelnika krymskog Centralnog izvršnog komiteta: V. Ibrajmov postao je žrtvom komunističkih šovinista jer se svim silama borio protiv preseljenja židovskih kolonista na krymski poluotok. Ili, razlog represije bilo je djelovanje čelnika krymskog Centralnog izvršnog komiteta u svrhu produbljivanja nove ekonomske politike (NEP-a) u uvjetima kada je centar već prešao u napad na privatni sektor.

Sveukupno vodstvo države imalo je sve osnove za okriviti V. Ibrajmovu, kao i njegovo okruženje za skretanje s „generalne partijske linije“. Proces je imao javno politički karakter, iako je u osnovu optužbe bilo uvršteno dosta sumnjivih epizoda koje su k tome bile u potpunosti kriminalno orijentirane. Smrtna kazna V. Ibrajmovu postala je polaznom točkom represija na Krymu. Situaciju je još više učinilo tragičnom i to što je patriot vlastite nacije V. Ibrajmov imenovao na sve vodeće položaje predstavnike krymskotatarske inteligencije koji su trebali u upravna tijela Republike Krym uvoditi najnadarenije osobe s visokom razinom obrazovanja.

U srpnju 1928. g. iz Moskve je na Krym stigla komisija CK SKP(b)-a na čelu s odgovornim instruktorom Centralnog komiteta M. Filatovom. Komisija je trebala provesti potpunu istragu partijske organizacije Krymske ASSR. Rezultate rada rukovoditelj komisije poslao je Organizacijskom birou CK SKP(b)-a. U izvješću se naznačuje kako se „negativni procesi“ u Republici Krym objašnjavaju povijesnim preduvjetima: time što su ključne položaje u lokalnoj vladi zauzimali „bivši tatarski nacionalisti“ (uključujući i poznate kulturne djelatnike: H. Hattatova, A. Ozenbašlija, B. Čobanzadea, A. S. Ajvazova, G. Čapčakčija, V. Ibrajmovu i M. Musljumova), koji su činili jezgru stranke Milliy Firqa¹⁰² i zalagali se za kulturno-nacionalnu autonomiju Kryma. Na taj način, po Filatovljevim zaključcima, sovjetska se vlast na Krymu gradila uz neposredno sudjelovanje „nacionalističkih vođa“, koji su se aktivno borili protiv nje u periodu njezina nastanka 1918. g.

Dana 1. kolovoza 1928. g. Organizacijski biro CK SKP(b)-a pod vodstvom V. Molotova razmotrio je pitanje o radu i stanju krymske partijske organizacije. Odgovorni instruktor M.

---

¹⁰² **Milliy Firqa** – krymskotatarska nacionalna politička stranka, utemeljena tijekom Prvog svjetskog rata, aktivno je sudjelovala u stvaranju Krymske narodne republike.

Filatov po tko zna koji put naglasio je da su politiku u Krymskoj ASSR „usmjerili“ vođe Milliy Firqa, a preseljenje Židova osobno je sprječavao V. Ibrajimov i njegovi pristaše koji su pripadali „nacionalističkim intelektualcima“. Izvjestitelj je naglašavao: „kada su nacionalisti shvatili da se s vodstvom CK SKP(b)-a o pitanju židovskih kolonizacija neće postići kompromis, obratili su se inozemnom centru Milliy Firqa, koji se nalazio u Turskoj, od kojih su dobili direktivu: «Ne sprječavati doseljenje Židova».“

U odluci CK SKP(b)-a od 8. kolovoza 1928. g. „o radu krymske partijske organizacije“ Krymski oblasni komitet optužen je za „skretanje s političke linije“. Poslije toga razvio se novi val političkih represija „javnih“ sudskih procesa protiv istaknutih predstavnika nacionalnog pokreta, inteligencije te bivših članova stranke Milliy Firqa.

I dok su početkom 20-ih godina XX. stoljeća bili proganjani predstavnici takozvane tradicionalističke nacionalističke inteligencije, povezane s islamom i odgojene na prosvjetiteljskim idejama I. Gasprinskog, val represija 1928. – 1930. zahvatio je svu staru inteligenciju, sudionike revolucije i građanskog rata. Gotovo svi su bili uhićeni i represirani. Arhivski izvori svjedoče da je za vrijeme ovih represija stradalo najmanje 3500 Tatara.

Bez obzira na to što je službenim povodom za uhićenje V. Ibrajimova poslužio lažiran kriminalni slučaj, centralna vlada proglasila ga je „nacionalistom“ i inicirala kampanju za „osudu“ „buržoazijskog nacionalizma“ kao „izražavanje kontrarevolucije“. Latentnost protivljenja korjenizaciji¹⁰³ ruskog dijela krymskog partijskog aparata, koji je bio zaražen velikodržavnim šovinizmom, sada je izišlo na vidjelo. Pod sloganom „borbe protiv buržoazijskog nacionalizma“ započelo je dosljedno ograničavanje „nekontrolirane“ politike korjenizacije koja se u Krymu provodila u obliku tatarizacije.

Nakon 1930. g. korjenizacija se već odvijala bez stare krymskotatarske inteligencije. Čak i mladi kadrovi, koji su bili odgajani po boljševičkim standardima i koji su dolazili iz obitelji lokalnih komsomolaca i istaknutih radnika, mogli su pasti pod sljedeći val represije. Tako je, čelnik krymskog Centralnog izvršnog komiteta, M. Kubajev u travnju 1931. g. bio smijenjen s položaja samo zato što je otvoreno optužio Moskvu za „velikodržavni šovinizam“ i razaranje tatarskog seljaštva.

---

¹⁰³ **Korjenizacija** – nacionalna politika usmjerena prema neruskim autohtonim narodima Sovjetskog Saveza.

Na početku 1930. g. borba protiv „nacionalista“ i „veliibrajimovaca“ poprimila je formu kadrovske čistke, usmjerenih na povećanje „socijalističkog sloja“ u upravljačkom lancu, odnosno porast udjela radnika i kolhozno seljaštva. Glavna pozornost pridaje se pitanju „preodgoja“ bivših „sitnoburžujskih nacionalista“. U ožujku 1930. g. krymski Centralni izvršni komitet donio je odluku o planskom uključanju krymskih Tatara za rad u industriji. Nakon prve petoljetke udio Tatara među industrijskim radnicima porastao je s 5,3 % na 8,9 %, u industrijskoj kooperaciji s 9,2 % na 16,6 %. Ali u graditeljstvu na kraju 1932. g. Tatara je bilo tek 2,2 %, u prijevozničkoj djelatnosti 4,8 %, u kemijskoj industriji 5,4 %, u rudarstvu 6,4 %. Najviše Tatara radilo je u tiskarstvu (19 %) i industriji konzervirane hrane (25,6 %).

Međutim, takve stope proletarizacije tatarskog društva nisu odgovarale pokazateljima porasta krymske industrije. K tome, nakon što su u potpunosti sanirane posljedice rasula uzrokovanog građanskim ratom i glađu, krymska lokalna industrija stupila je u fazu prisilne industrijalizacije. Međutim, prvobitni nacionalni krymskotatarski obrti s domaćom proizvodnjom brzo su propali.

U izvješću komisije CK SKP(b)-a bilo je naznačeno da su krymska tijela vlasti i aparat u potpunosti „zagađeni“ najrazličitijim „neprijateljskim elementom“. Tako se u Narodnom komesarijatu obrazovanja na Krymu, od 22 odgovorna suradnika navodno za njih 10 otkrilo da su „opasni pripadnici Milliy Firqa“, u Narodnom komesarijatu poljoprivrede od 36 radnika – njih 20, na Glavnom sudu od 29 osoba njih 13-ero bilo je proglašeno „stranim elementima“. Osim toga, iz tijela vlasti aktivno su se uklanjali „neprovjereni“ krymski Tatari koji su bili optuženi za „buržujski nacionalizam“.

U dva mjeseca (studeni i prosinac) 1928. g. iz sovjetskog aparata Republike Krym bilo je otpušteno 188 osoba. Većina otpuštenih, po razini vlastite (nacionalne) svijesti i obrazovanja, u potpunosti pripada (krymskoj) inteligenciji.

Godine 1929. održali su se redovni lokalni izbori. Po rezultatima tih izbora sastav krymskog Centralnog izvršnog komiteta izmijenio se za 89,5 %, predsjedništvo Centralnog izvršnog komiteta za 46,7 %, seoskih vijeća za 68,3 %, čelnika seoskih vijeća za 47,8 %. Gotovo u potpunosti je bilo smijenjeno vodstvo rajona i oblasnih komiteta SKP(b)-a. Od listopada 1928. g. do travnja 1929. g. partijska organizacija Kryma dosegla je broj od 1388 članova. Zahvaljujući tomu sastav oblasnog i rajonskih komiteta Partije prema tome izmijenio se za 75 % (oblasni komitet) i 62 % (rajonski komiteti).

Na taj način, uništenje „veliibrajimovaca“, milifirkanaca“ i „buržujskih i nacionalističkih odstupanja“ te „izlječenja krymske partijske organizacije“ bilo je izvedeno čistkama širokih razmjera partijskih, sovjetskih, kooperacijskih aparata od „tuđih i slučajnih elemenata“ koje su provedene svim tijelima vlasti na poluotoku, a istodobno i primanjem novih članova u redove krymske partijske organizacije.

S ukrajinskog prevela Andreja Tominac

9.2. Аналіз перекладацького процесу

В ході перекладу виникають різні проблеми. Нижче зазначені деякі з них, і тому ми звернемо увагу на проблеми які виникають, і яким чином ми їх вирішили.

Треба звернути увагу на:

1. Транслітерація та транскрипція

Дуже важливо пам'ятати, що хорватська та українська мови узгодили правила транслітерації та транскрипції, тому не слід послуговуватися (найчастіше) англійською транскрипцією та транслітерацією.

а) **транслітерація** – передача букв з однієї писемності на іншу

Приклад:

Гонта	—————>	Gonta
Крим	—————>	Krym
Олег	—————>	Oleĝ
Дніпропетровськ	—————>	Dnipropetrov'sk
Чорнобиль	—————>	Čornobyl'
Кам'янка	—————>	Kamj"anka
Запоріжжя	—————>	Zaporižžja
Прип'ять	—————>	Pryp"jat'

б) **транскрипція** – вимова слова однієї мови пристосована до вимови іншою мовою та її голосами (тобто запис фонетичного звучання мови)

Приклад:

Гонта	—————>	Gonta
Крим	—————>	Krim
Олег	—————>	Oleg
Дніпропетровськ	—————>	Dnjipropetrovsk
Чорнобиль	—————>	Čornobilj
Кам'янка	—————>	Kamjanka
Запоріжжя	—————>	Zaporižja
Прип'ять	—————>	Pripjat

Здвоєний приголосний транскрибується як один:

Алла	→	Alla	→	Ala
Сінне	→	Sinne	→	Sine
Закарпаття	→	Zakarpat'tja	→	Zakarpatja
Запоріжжя	→	Zaporižžja	→	Zaporižja

Деякі українські географічні назви традиційно переймаються російською мовою або транскрибуються за іншими правилами, наприклад Київ - Kijev, Львів – Lavov

2. Іноземні власні назви, імена, які українці транслітерували/транскрибували на свою мову, слід перекладати на хорватську з мови запозичення:

укр. Михайло Фрунзе – рос. Михаил Фрунзе (Mihail Frunze)

укр. Петер Врангель – рос. Пётр Врангель (Pjotr Vrangel)

укр. Микола Янсон – рос. Николай Янсон (Nikolaj Janson)

3. Апострофи

В українській мові із суфіксами -ськ-, -цьк-, -зьк- служить при творенні прикметників, ось чому ми повинні бути обережними при перекладі та транслітерації імен, таких як:

Донецьк (Donec'k) – Донецька область (Donec'ka oblast)

Луганськ (Lugans'k) – Луганська область (Luğans'ka oblast)

але:

Чернігів (Černiğiv) – Чернігівська область (Černiğivska oblast)

Харків (Harkiv) – Харківська область (Harkivska oblast)

Отже, коли ім'я, власна назва в корені має групу -ськ-, -цьк-, -зьк-, ми перекладаємо його з апострофом, але коли цього немає в корені імені чи власної назви і це просто суфікс для створення прикметників, тоді ми не пишемо апостроф.

4. Фальшиві друзі перекладача (міжмовна омонімія)

VLADA – УРЯД

VLAST – ВЛАДА

і місяці, як: травень – svibanj, липень – srpanj, серпень – kolovoz, листопад – studeni

5. Переклад адміністративно-територіального поділу (про будь-яку державу)

Україна : область, райони (oblast i rajoni)

Франція: департаменти (departamenti)

Швейцарія: кантони (kantoni)

Хорватія: жупанія і громади (županija i općine)

Але в українській мові „область“ також використовується коли ми говоримо про деяку територію, отже коли ми перекладаємо, ми повинні бути дуже обережними якщо вважаємо, що це адміністративно-територіальний поділ або певна територія.

6. Архаїзми

Генеральний секретар (generalni sekretar)	–	данас: generalni tajnik
комісар (komesar)	–	данас: povjerenik/ministar
Центральний комітет (Centralni komitet)	–	данас: Središnji odbor
Народний комісаріат (narodni komesarijat)	–	данас: ministarstvo

Нам слід вирішити, чи використовувати сучасні назви чи архаїзми, але оскільки ми пишемо про час, коли й у хорватській мові використовувалися ці назви, то краще тоді використовувати певні слова для того часу (тобто архаїзми).

7. Вступні слова

Ми помітили, що у нас великі труднощі з перекладом вступних слів, тому ми нижче напишемо найчастіші:

оскільки – budući da, jer, s obzirom na to da	якщо – iako, ako, kako
уперше/вперше – prvi put	все ж – iako
ось чому – evo/eto zašto	хоч, хоча – iako, premda
проте – međutim	тим більше – štoviše
однак – međutim	щонайменше – barem, najmanje

тим часом – međutim
натомість – međutim
адже – jer
отже – dakle
себто, тобто – to jest, odnosno
тоді як – dok
зокрема – posebno, osobito; između ostalog
суттєво – bitno, osjetno
майже – gotovo, skoro (više razgovorni stil)
вочевидь – po svoj prilici, po svemu sudeći; jasno

в першу чергу – ponajprije
відтак – nakon toga
справді – uistinu, zaista; zapravo
нарешті – na kraju, naposljetku
згодом – s vremenom
причому – pritom
загалом – sveukupno, ukupno
в такому разі – u tom slučaju
до того ж – k tome (i)

10. Висновки

На підставі здійсненої дипломної роботи можемо зробити висновки.

Історико-культурний аспект.

Українське бароко вважається однією з найзначніших епох української національної культури. Дух епохи бароко в Україні стверджували великі національні зрушення, козацькі звияги, повстання проти поневолювачів, боротьба проти національного та релігійного утиску. Характерною особливістю бароко є проникнення світського світогляду в усі сфери художньої діяльності, але особливістю в українському бароко є злиття принципів бароко з національною народною традицією, яке визначило своєрідність його українського варіанту.

Українське бароко XVII ст. називають «козацьким», тому що саме козацтво було носієм нового художнього смаку. Проте «Без достатньої підстави, – зазначає Чижевський, – бо козаки зовсім не були єдиною культурно-продуктивною групою в Україні тих часів – українські письменники тих часів були головне не козаки, а ченці».¹⁰⁴ Українське козацьке бароко розвивалось під впливом норм естетики, з одного боку – європейського бароко, з другого – народної. Разом з тим воно є ланкою в розвитку загальноєвропейської культури, становлячи одну з національних шкіл цього великого художнього стилю.

Українські дослідники одностайні в тому, що бароко посідає надзвичайно важливе місце в історії української культури – як і культури всієї Європи. Йдеться передусім про зближення й ідентифікацію «латинської Європи» та Європи візантійсько-слов'янської, водночас несхожих одна на одну культурно-історичних спільнот, що склалися в середньовіччі, відгалузившись від спільного кореня – античної культури.

Можемо сказати, що в культурі українського бароко, а насправді в його зусиллях, бачать наслідки того, що колись було метою Церковної унії 1596 року. Як стверджує

---

¹⁰⁴ Ізборник. Барок [розділ з «Історії української літератури», 1942]. Чижевський Дмитро. Українське літературне бароко. Київ 2003. стор. 268-330. <http://izbornyk.org.ua/chyzh/chyb14.htm>

Дмитро Степовик «Стиль бароко виник на Україні як реакція на підготовку й проведення Берестейської унії 1596 р., причому найраніше він виявився у мистецтві слова».¹⁰⁵

Українську історіографію Берестейської церковної унії 1596 року можна умовно поділити на два періоди: донауковий (поч. XVI – поч. XIX ст.), та науковий (від другої половини XX ст.). Слід підкреслити, що історіографія Берестейської церковної унії постійно збагачується новими здобутками, адже проблема церковного з'єднання залишається актуальною вже понад 400 років. І тому в цілому можемо сказати, що Берестейська церковна унія створила не просто нову адміністративну одиницю церковного устрою, але і новий прошарок українського суспільства, ще одну дійову особу української історії.

Перекладацький аспект.

Під час перекладання ми стикалися з деякими проблемами, що є досить поширеним явищем при перекладі з однієї іноземної мови на іншу.

Аналіз перекладу в цій роботі показує складність наукового перекладу, виникали проблеми, з якими ми стикалися, та перекладацькі рішення, які ми застосували. Перекладені статті містять багато елементів культури: архаїзми, культурні реалії, екзотизми та топоніми, які представляють невідповідну лексику, і для цього теорія перекладу передбачає кілька стратегій перекладу. На практиці вибір перекладацьких рішень залежить від того, чи бажає перекладач бути вірнішим оригіналу чи ближчим до цільової мови. У перекладі ми використовували лексичні перетворення, в більшості випадків транскрипцію, транслітерацію та функціональну підстановку, зберігаючи переклад близьким до оригіналу.

Переклади, що є предметом даної роботи, – це тема Української Греко-Католицької Церкви, яка тісно пов'язана з предметом цієї роботи, тобто станом Української Церкви в епоху бароко. Інший науковий текст – *«Історія Криму»*, тема цього наукового тексту не пов'язана із загальною темою нашої роботи, але його переклад відбувся у рамках практичних лекцій з теорії та практики перекладу. Переклади текстів

---

¹⁰⁵ Михед, Павло. Українське літературне бароко та російська література XVII- XIX століть. Українське бароко, Том II. Бібліотека державного фонду фундаментальних досліджень. Н. Київ: Наукове видавництво «АКТА», 2004. стор.127

з історії Криму, а також історії Греко-Католицької Церкви в Україні плановані для спеціальних видань бібліотеки *Ucrainiana Croatica*.

При перекладі найголовніше – зберегти та правильно передати значення з однієї мови на іншу. Перекладаючи ці статті, ми отримали коротке ознайомлення з практикою наукового перекладу і мали можливість зіткнутися з проблемою пошуку правильних еквівалентів нестандартної лексики, яка є загальною у науковому стилі.

11. Список використаної літератури та джерел

Хорватські джерела

1. Barok:

- Paščenko, Jevgenij. Ukrajinsko – hrvatske književne poredbe. Split, Književni krug, 2010.
- Paščenko, Jevgenij. Juraj Križanić i Ukrajina. Zagreb, Matica hrvatska, 2014.
- Paščenko, Jevgenij. Kulturna baština Ukrajine. Hrvatska revija 2, 2006.
- Пащенко, Євген. Сто років у Подунав'ї. Українсько-сербські зв'язки доби бароко. Київ, 1995

Українські джерела

2. Жолтовський, П.М. Український живопис XVII-XVIII ст. Київ: Наукова думка. 1978. http://uartlib.org/downloads/MonumentalJivopis_uartlib.org.pdf
3. Ісаєвич, Ярослав. Українське суспільство доби бароко. Українське бароко, Том I. Бібліотека державного фонду фундаментальних досліджень. Київ: Наукове видавництво «АКТА», 2004. стор 49-82
4. Ісіченко, Архиепископ Ігор. Церковне життя України епохи бароко. Українське бароко, Том I. Бібліотека державного фонду фундаментальних досліджень. Київ: Наукове видавництво «АКТА», 2004. стор 83-174
5. Кримський, Сергій. Менталітет українського бароко. Українське бароко, Том I. Бібліотека державного фонду фундаментальних досліджень. Київ: Наукове видавництво «АКТА», 2004. стор 21-48
6. Макаров, Анатолій. Світло українського бароко. Київ: Мистецтво, 1994. http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21ID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book

[&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=u
kr0004751](#) (листопад 2019)

7. Михед, Павло. Українське літературне бароко та російська література XVII-XIX століть. Українське бароко, Том II. Бібліотека державного фонду фундаментальних досліджень. Київ: Наукове видавництво «АКТА», 2004. стор. 123-158
8. Наливайко, Дмитро. Феномен українського бароко: типологія і специфіка. Українське бароко, Том I. Бібліотека державного фонду фундаментальних досліджень. Київ: Наукове видавництво «АКТА», 2004. стор. 7-20
9. Сапеляк, Андрій. Київська церква на слов'янському сході. Національна Академія Наук України. Інститут українознавства ім. Івана Крип'якевича. Буенос-Айрес, Львів, 1999.
10. Шевчук, Мирослава. Кілька зауважень до проблеми так званого «низового» барокко. Українське барокко. Матеріали 1-о конгресу Міжнародної асоціації українців. Академія наук України, Київ, 1993.
http://uartlib.org/downloads/UkrainskeBarokko1993_uartlib.org.PDF (серпень 2019)

Джерела з Інтернету

11. 7 Чудес України. Києво-Могилянська академія
<https://7chudes.in.ua/nominaciyi/kyjevo-mohylyanska-akademiya/> (квітень 2019)
12. Paščenko, Jevgenij. Kulturna baština Ukrajine. Hrvatska revija 2, 2006.
<http://www.matica.hr/hr/342/kulturna-bastina-ukrajine-20997/> (листопад 2019)
13. StudFiles. Файловий архів студентів. Берестейська церковна унія і її наслідки для українського народу <https://studfiles.net/preview/5835451/> (квітень 2019)
14. StudFiles. Файловий архів студентів. Роль церкви у формуванні середньовічної цивілізації <https://studfiles.net/preview/5454625/page:3/> (квітень 2019.)

15. Горенко-Баранівська, Лариса. НДІ українознавства, Міністерства освіти та науки України. Гетьман І.Мазепа – фундатор закладів культури й освіти в Україні другої половини XVII – початку XVIII ст.
<https://web.archive.org/web/20071023021900/http://rius.kiev.ua/journal/5/gorenko>
(листопад 2019)
16. Електронна бібліотека Князева:
http://www.ebk.net.ua/Book/history/mitsyk_iu/part9/901.htm (серпень 2019)
17. Ізборник. Барок [розділ з «Історії української літератури», 1942]. Чижевський Дмитро. Українське літературне бароко. Київ 2003. стор. 268-330.
<http://izbornyk.org.ua/chyzh/chyb14.htm> (серпень 2019)
18. Ізборник. Мишанич, Олекса. Дмитро Чижевський – історик давньої української літератури [Чижевський Дмитро. Українське літературне бароко.] Київ, 2003. стор. 7-17. <http://izbornyk.org.ua/chyzh/chyb01.htm>
(серпень 2019)
19. Історія України в історіях: Лекція 8. Національно-визвольна війна під проводом Б. Хмельницького середини XVII ст. <https://znohistory.ed-era.com/m2/18> (серпень 2019)
20. Мистецтво середньовіччя <https://sites.google.com/site/misteztvosrednieveka/rol-religiie-i-cerkvi-v-serednovicnomu-suspilstvi> (квітень 2019)
21. Навчальні матеріали онлайн (pidruchniki.website) 2010 – 2019. Берестейська церковна унія і її наслідки для українського народу
https://pidruchniki.com/1298010856851/istoriya/beresteyska_tserkovna_uniya_naslidki_dlya_ukrayinskogo_narodu (квітень 2019)
22. Національна Академія Наук України. Інститут Історії України Нан України. Науково. Дослідний Інститут Козацтва „Українська держава другої половини XVII–XVIII ст.: політика, суспільство, культура“.
<http://history.org.ua/LiberUA/978-966-02-7353-5/978-966-02-7353-5.pdf>
(квітень 2019)
23. Освіта.ua. Історія України. <https://osvita.ua/vnz/reports/pedagog/14435/> (квітень 2019)

24. Освіта.ua. Історія України. Берестейська Унія: причини, хід та наслідки.
<https://osvita.ua/vnz/reports/history/3820/> (серпень 2019)
25. Освіта.ua. Культура. Культурні процеси середньовічного суспільства
<https://osvita.ua/vnz/reports/culture/11171/> (серпень 2019)
26. Підручники онлайн. 7.5. Українська культура в XVII–XVIII ст.:
<http://textbooks.net.ua/content/view/6440/50/> (серпень 2019)
27. Смолій, Валерій Андрійович та ін. Енциклопедія історії України (Т. 1: А-Б).
Інститут історії України НАН України. Київ: Наукова думка, 2003. стор. 231
<http://history.org.ua/LiberUA/ehu/1.pdf> (листопад 2019)
28. Смолій, Валерій Андрійович та ін. Енциклопедія історії України (Т. 5: Кон -
Кю). Інститут історії України НАН України. Київ: Наукова думка, 2008.
стор. 108-109 <http://history.org.ua/LiberUA/ehu/5.pdf> (листопад 2019)

СЛОВНИКИ

29. Glosbe ukr-hr: <https://hr.glosbe.com/hr/uk/>
30. Hrvatska enciklopedija. Leksikografski zavod Miroslav Krleža:
<http://www.enciklopedija.hr/>
31. Hrvatski jezični portal: <http://hjp.znanje.hr/>
32. Академія наук України. Академічний тлумачний словник української мови
<http://sum.in.ua/>

**12. Наукові тексти здійснених перекладів
(подано в роботі).**